

Nkunguhato wa Madyondziselo

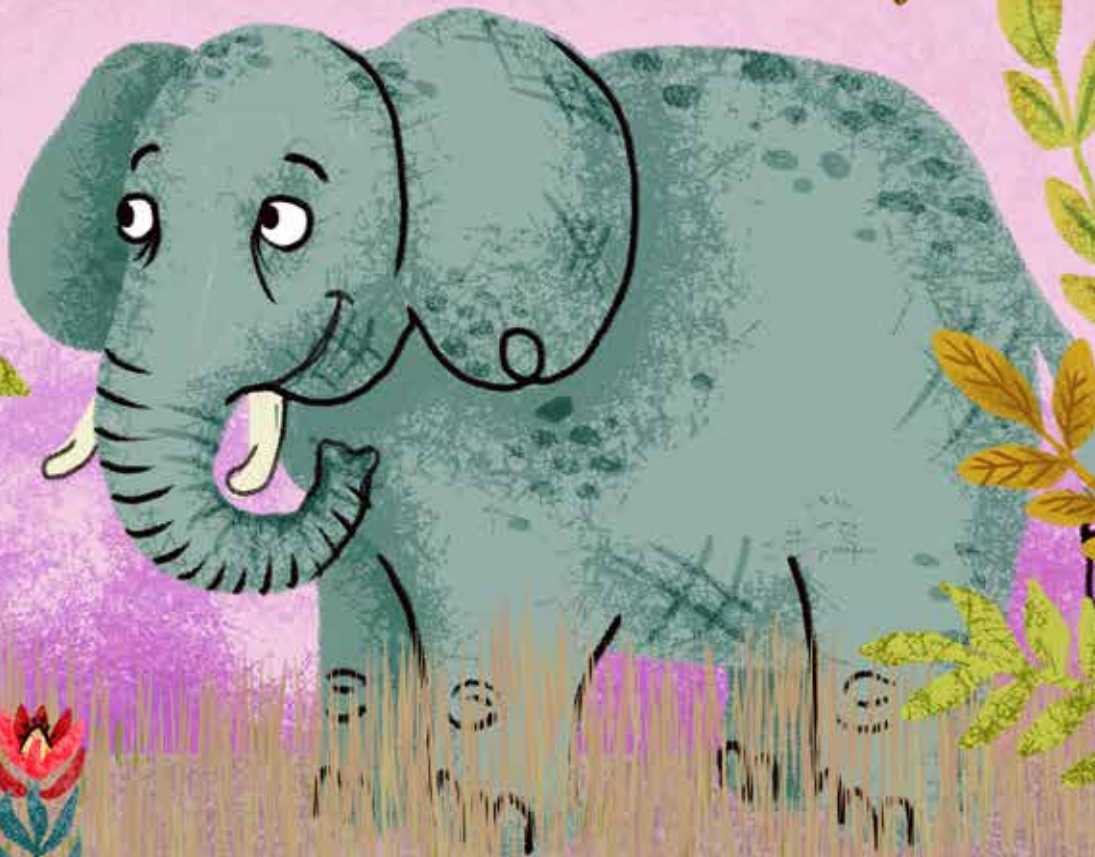
XITSONGA

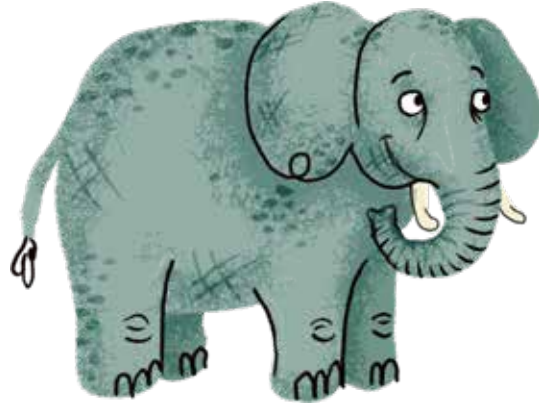
RIRIMI RA LE KAYA

KOTARA YA 3

GIREDI YA
1

Nkunguhato wa Madyondziselo

GIREIDI YA 1 | KOTARA YA 3

XITSONGA

Vundzeni

NKAMBELO WA NKHULUKO WO HLAYA HI NOMU: HI KU ANGARHELA	1
KOTARA YA 1	9
SWIKAMBELWANA SWA KOTARA YA 1 SWA NHN	10
FOMO YA NXOPAXOPO YA KOTARA YA 1	14
NONGOLOKO WA MAKAMBELELO WA KOTARA YA 1	15
KOTARA YA 2	21
SWIKAMBELWANA SWA KOTARA YA 2 SWA NHN	22
FOMO YA NXOPAXOPO YA KOTARA YA 2	26
NONGOLOKO WA MAKAMBELELO WA KOTARA YA 2	28
GIREIDI YA 1 ORF MAPHEPHA YO RIKHODAS	35

KOTARA YA 3 NKUNGUHATO WA Madyondzisele

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Swiambalo swa hina*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Hi swihi swiambalo leswi u swi tsakelaka ngopfu?*
 - *Hikokwalahokayini u swi rhandza ngopfu swiambalo leswi?*
 - *Loko swi koteka ku va na swiambalo swihi na swihi kumbe tintangu, xana a ku ta va yini?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena: Miyelani wa tidya.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka: Xivulavulelo lexi xi tirhisiwa ku vula munhu loyi a ambalaka ku saseka no va swi n'wi fanela.

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya
2 Firizi ya
Mipfumawulo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 4.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotso: Pfueta maletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotso.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba mavumbelo ya maletere hinkwawo lamatsongo lama dyondziweke eka Kotara ya 2.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana leritsongo eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintoho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere leritsongo ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka maletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba maletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 1

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *I baji ra mina.*
- Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Tlangelani. Mixo wun'wana lowu titimelaka hi xixika, u pfuka a tsakerile ku ambala baji leri a ri rhandzaka. Kambe loko a ya ekhabotini leswaku a ya ri teka, a ri nga ha ri kona! Tlangelani u sungula ku hlundzuka loko a vona sesi wa yena lontsongo, Hetisani a ri ambarile. Hi ku hlundzuka u ehleketa leswaku Hetisani u yivile baji ra yena. Tlangelani u tlhela a secha tidirowara ta Hetisani kutani a kuma swiambalo swa yena swo tala swa khale. U ringeta ku swi ambala, kambe hinkwaswo i switsongo swinene. Tlangelani a hlundzuka swinene hileswi Hetisani a nga teka swiambalo swa yena hinkwaswo. Xana Tlangelani u ta tshama a hlundzukile, kumbe manana wa yena u ta n'wi pfuna ku lemuka xihlamariso xo hlamarisa mayelana no kula?*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Anakanya.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 4.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta
15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ku rhurhumela: Ku tsekatseka ka miri hikuva u twa ku titimela swinene kumbe ku chava.*
 - *Voya bya vuverha: Byi olova swinene naswona bya kufumela.*
 - *ku kula: Ku va nkulu ngopfu eka nchumu wo karhi wu nga ha ku ringani.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya
2 Firizi ya
Mipfumawulo

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 5.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotso: Pfueta maletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 2

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotso.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Modela mavumbelo ma maletere lamakulu lama nga dyondziwa eka Kotara ya 2.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana lerikulu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintoho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere lerikulu ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka maletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba maletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisela vadyondzi eka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *I baji ra mina*.
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangua njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 5.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *swiambalo*: Leswi vanhu va swi ambalaka.
 - *sayizi*: Leswaku nchumu wo karhi wukulu kumbe wutsongo kufikela kwihi.
 - *vuhlayiseki*: Swiambalo leswi u titwaka swi ri kahle emirini wa wena.
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 6.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Xivangelo xin'wana xa leswaku hi ambala swiambalo i ku tisirhelela. Swiambalo swa hina swi hi sirhelela eka maxelo, eka ku lumiwa hi switsotswana na ku vaviseka loko hi ri karhi hi endla swilo swo hambanahambana, kufana na ku tlanga bolo ya milenge.*
 - *Eka maxelo yo titimela, hi fanele hi ambala swiambalo leswi funengetaka miri wa hina na ku khoma ku hisa ka miri wa hina. Hi lahlekeriwa hi ku hisa lokukulu ka miri kusuka eka tinhloko, mavoko na milenge ya hina. Leswi swi vula leswaku loko ku titimela swinene, hi fanele ku ambala masokisi yo kufumela, swimandlamandla na swidloko.*
 - *Eka maxelo yo hisa, hi fanele hi ambala swiambalo leswi hi sirhelelaka eka dyambu na ku hisa. Xidloko lexi nga na nsomo wo anama xi hi sirhelela leswaku hi nga hisiwi hi dyambu na ku hisa ngopfu. Nakambe hi fanele hi ambala swiambalo swo vevuka leswi funengetaka nhlonge ya hina.*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Vutisa xivutiso xo sungula.
 - Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.
 - Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.

4. Swivutiso:

- a. *Xana hi swihi swiambalo leswi u nga swi vonaka eka xifaniso?*
- b. *Xana i mani loyi a ku pfunaka ku hlawula swiambalo swa wena nimixo?*
- c. *Xana u na swiambalo swo fana na leswi ekaya?*

Tlango ntlango wo lemukisa fonemiki. Mpfumawulo wa kona i... Ndzi lava ku...

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa ntlango hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Munhu loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i P, ndzi lava MAVITO YA VANHWANYANA.
 - b. Vadyondzi va yimisa mavoko loko va kota ku ehleketa hi vito ra nhwanyana leri nga na mpfumawulo wa P.
 - c. Munhu loyi a va kombetelaka u pfumelela munhu un'wana na un'wana ku vula vito ra vona. A va fanelangi ku vuyelela vito leri nga vuriwa.
 - d. Munhu wa vu 5 loyi a nga ta vula vito hi ndlela leyi nga fanela ku nghena yena a tlanga.
 - e. Munhu lontshwa loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i M, ndzi lava TINXAKA TA SWAKUDYA.
 - f. Ntlango wu ya emahlweni hi ndlela yoleyo.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 7.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Kopa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Tsala marito lama landzelaka ebodweni: mina, koka, cinama**
 - a. Lerisa vadyondzi ku kopa marito eka tibuku ta switoloveto ta vona.
 - b. Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.
3. **Kambela vuswikoti bya vadyondzi byo kopa marito.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa marito hi ku hetiseka
 - Ku vumba maletere na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta marito hi nkarhi lowu vekiweke

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *I baji ra mina*
- Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Tlangelani. Mixo wun'wana lowu titimelaka hi xixika, u pfuka a tsakerile ku ambala baji leri a ri tsakelaka. Kambe loko a ya ekhabotini leswaku a ya ri teka, a ri nga ha ri kona! Tlangelani u sungula ku hlundzuka loko a vona sesi wa yena lontsongo, Hetisani a ri ambarile. Hi ku hlundzuka u ehleketa leswaku Hetisani u yivile baji ra yena. Tlangelani u tlhela a secha tidirowara ta Hetisani kutani a kuma swiambalo swa yena swo tala swa khale. U ringeta ku swi ambala, kambe hinkwaswo i switsongo swinene. Tlangelani a hlundzuka swinene hileswi Hetisani a nga teka swiambalo swa yena hinkwaswo. Xana Tlangelani u ta tshama a hlundzukile, kumbe manana wa yena u ta n'wi pfuna ku lemuka xihlamariso xo hlamarisa mayelana no kula.*

2. Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: *Anakanya.*
 - Vutisa vadyondzi: *Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?*

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Loko ku
titimela, ndzi
ambala...

Loko ku hisa,
ndzi ambala...

Ndzi tsakela
ku ambala...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa hefemulo ku kombisa ku yimanyana hi ku hatlisa eka xivulwa.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: *Lebo, tana u ta tshama ehenhla ka mete.*
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Hefemulo yi tirhisiwa eka xivulwa ku kombisa laha ku faneleke ku va na ku yimanyana hi ku hatlisa.
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: *Swiambalo swa maxelo yo hambana.*
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: *Loko ku titimela, ndzi ambala... leswaku ndzi tshama ndzi ri kahle na ku kufumela.*
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: *Wena hi siku ro titimela.*
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Hefemulo yi tirhisiwa eka xivulwa ku kombisa laha ku faneleke ku va na ku yimanyana hi ku hatlisa.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 7.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Tlanga ntlango wo lemukisa fonemiki. Mpfumawulo wa kona i... Ndzi lava ku...

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa ntlango hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Munhu loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i P, ndzi lava MAVITO YA VANHWANYANA.
 - b. Vadyondzi va yimisa mavoko loko va kota ku ehleketa hi vito ra nhwanyana leri nga na mpfumawulo wa P.
 - c. Munhu loyi a va kombetelaka u pfumelela munhu un'wana na un'wana ku vula vito ra vona. A va fanelangi ku vuyelela vito leri nga vuriwa.
 - d. Munhu wa vu 5 loyi a nga ta vula vito hi ndlela leyi nga fanela ku nghena yena a tlanga.
 - e. Munhu lontshwa loyi a nga eku tlangeni u vula leswaku: Mpfumawulo i M, ndzi lava TINXAKA TA SWAKUDYA.
 - f. Ntlango wu ya emahlweni hi ndlela yoleyo.
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 8.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Kopa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Tsala marito lama landzelaka ebodweni: buloho, tuva, nereta**
 - a. Lerisa vadyondzi ku kopa marito eka tibuku ta switoloveto ta vona.
 - b. Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.
3. **Kambela vuswikoti bya vadyondzi byo kopa marito.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa marito hi ku hetiseka
 - Ku vumba maletere na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta marito hi nkarhi lowu vekiweke

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *I baji ra mina*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: *Anakanya*
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: *Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?*
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Loko ku
titimela, ndzi
ambala...

Loko ku hisa,
ndzi ambala...

Ndzi tsakela
ku ambala...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi:
Swiambalo swa maxelo yo hambana
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. xidloko, jesi, xikhafu, xidloko xa dyambu, buruku ro koma, xikipa
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Hefemulo yi tirhisiwa eka xivulwa ku kombisa laha ku faneleke ku va na ku yimanyana hi ku hatlisa.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 8.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *namula, xixika, muteki, rimisa, vayeni, muti*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 9.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 3

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *I baji ra mina*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: *Namuntlha hi ta tlanga xitori hi mitlawe.*
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi tlanga xitori, hi fanele ku ringeta ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa hina xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa hina
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa hina
 - b. Hi ku komisa komba vadyondzi hilaha u nga ta endla hakona kufana na xin'wana xa swimunhuhakwa.
 - c. Ringeta ku ka u nga hlawuli ximunhuhakwankulu eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Hlayela leswaku ku na swimunhuhakwa swingani eka xitori.
 - b. Ava vadyondzi etlilasini hi mitlawe ya nhlayo yo ringana na swimunhuhakwa. Xikombiso, loko ku ri na swimunhuhakwa swa ntlhanu eka xitori, ava vadyondzi etlilasini hi mitlawe ya ntlhanuntlhanu.
 - c. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana ximunhuhakwa xo karhi eka ntlawa.
 - d. Humesa vadyondzi etlilasini kumbe eka ndhawu leyikulu leyi nga pfuleka.
 - e. Byela mitlawe leswaku yi tlanga xitori. Va fanele ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa vona xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa vona
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa vona
 - f. Loko vadyondzi va ri karhi va tlanga xitori, rhendzeleka laha va nga kona na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Loko ku
titimela, ndzi
ambala...

Loko ku hisa,
ndzi ambala...

Ndzi tsakela
ku ambala...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela:
Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Hefemulo yi tirhisiwa eka xivulwa ku kombisa laha ku faneleke ku va na ku yimanyana hi ku hatlisa.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 9.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vadyondzi
lava
hlawuriweke
va ta ta na
swifaniso swo
'Kombisa na
ku Byela'

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Kombisa u tlhela u byela**
 - a. Khoma nchumu kumbe xifaniso lexi u xi tiseke leswaku u ta hi komba xona.
 - b. Hi byele hi nchumu kumbe xifaniso xexo. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - I... (sayizi, muhlovo, ntikelo, nantswo, na swin'wana.)
 - Xi tirhisiwa ku...
 - Ndza wu tsakela hikuva...
 - c. Kutani, vutisa tlilasi: Xana ku na swivutiso?
 - d. Loko un'wana a ri na xivutiso, ringeta hi matimba ku xi hlamula.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u nyika andlalo wa wena, tsundzuka ku:
 - Khoma nchumu kumbe xifaniso xa wena leswaku un'wana na un'wana a ta xi vona
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
v

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: v**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: vona
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: v-o-n-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: vele
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 10.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: v**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: v
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: v**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: v**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 15

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Buruku ra kahle*.
- Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Fanelani. U tsakela buruku ra yena ra khale, leri nga ni vuhlayiseki, kambe a ra ha n'wi ringani. Loko ku fika nkarhi wo ya vhengeleni ku ya lava buruku lerintshwa, Fanelani a nga tsakangi. A nga yi tsakeli ndlela leyi swiambalo leswintshwa swi nga xiswona emirini wa yena. Evhengeleni, u ringeta ku ambala maburuku yo hambanahambana kambe a nga ri kumi leri n'wi endlaka a titwa kahle loko a ri ambarile. Eka xitori hi kuma leswaku Fanelani u hetelerile a hlawula njhani nchumu wo hlayiseka ku wu ambala, loko a pfula miehleketo ya yena eka miehleketo leyintshwa.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla ku yelana.
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 10.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 2.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *Lapi: Xitirhisiwa xo endla swiambalo*
 - *tsindziyela: Nchumu wo ka wu nga olovi, swa tika ku wu fambisa.*
 - *xiambalo xikulu: Xi tshunxekile swinene naswona a xi khomi emirini.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: /w**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: lwela
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: l-w-e-l-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: lwisa
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 11.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: V**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: V.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: V**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: V**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 17

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Buruku ra kahle*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiysisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 11.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhihi leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlangukaniwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 12.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humeletelela kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - Siku rin'wana, ____ a ri karhi a tilulamisela ku...
 - Loko ____ a nga swi koti ku kuma...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntlovelo, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humeletelela kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
s

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: s**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: suku
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: s-i-k-u
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: sava
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 13.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: s**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: s
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: s**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: s**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 17

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Buruku ra kahle*
 - d. Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Fanelani. U tsakela buruku ra yena ra khale, leri nga ni vuhlayiseki, kambe a ra ha n'wi ringani. Loko ku fika nkarhi wo ya vhengeleni ku ya lava buruku lerintshwa, Fanelani a nga tsakangi. A nga yi tsakeli ndlela leyi swiambalo leswintshwa swi nga xiswona emirini wa yena. Evhengeleni, u ringeta ku ambala maburuku yo hambanahambana kambe a nga ri kumi leri n'wi endlaka a titwa kahle loko a ri ambarile. Eka xitori hi kuma leswaku Fanelani u hetelerile a hlawula njhani nchumu wo hlayiseka ku wu ambala, loko a pfula miehleketi ya yena eka miehleketi leyintshwa.*
 - e. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla ku yelana.
 - Vutisa vadyondzi: Xana u nga endla ku yelana eka xitori lexi? Xana ku tshama ku humelela nchumu wo fana na lowu eka wena kumbe eka munhu un'wana loyi u n'wi tivaka?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Xikipa
xa mina
lexintshwa xi
na xifaniso
xa...

Ndzi rhandza
xikipa xa mina
lexintshwa
hikuva...

Xana wa xi
tsakela xikipa
xa mina xa...?

1. Tivisa nkongomelo wa SMR.

- Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa mfungho wa xivutiso emakumu ka xivutiso.
- Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Xana wa xi tsakela xikipa xa mina xa yingwe?
- Kombisa tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.

2. Tivisa ntirho wo tsala.

- Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
- Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Dirowa xiharhi lexi u xi tsakelaka eka xikipa. Tsala hi xikipa xa wena lexintshwa.

3. Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.

- Vula u ku: Xikhipa xa mina lexintshwa xi na xifaniso xa... hikuva i xiharhi lexi ndzi xi tsakelaka.

4. Vumba ntirho lowu nga ebodweni.

- Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Xikipa lexi nga na xiharhi lexi u xi tsakelaka.
- Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
- Kombisa tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 13.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: ns**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: nsisi
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: n-s-i-s-i
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: nsovo
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 14.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: S**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: S.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: S**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: S**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 17

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Buruku ra kahle*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla ku yelana
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana u nga endla ku yelana eka xitori lexi? Xana ku tshama ku humelela nchumu wo fana na lowu eka wena kumbe eka munhu un'wana loyi u n'wi tivaka?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Xikipa
xa mina
lexintshwa xi
na xifaniso
xa...

Ndzi rhandza
xikipa xa mina
lexintshwa
hikuva...

Xana wa xi
tsakela xikipa
xa mina xa...?

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Dirowa xiharhi lexi u xi tsakelaka eka xikipa. Tsala hi xikipa xa wena lexintshwa.2.
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. nghala, ndlopfu, mangwa, mbyana, mbuti, hanci
3. **Letela vadyondzi ku pfula pheji leri nga fanela eka tibuku ta vona ta ntirho ta DBE.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 14.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *vana, lwana, sola, nsuku, vala, seke*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 15.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 17

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Buruku ra kahle*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tiendlela mahetelelo ya hina yo hambanahambana ya xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Hmm, ndzi ehleketile hi makumu yo hambana ya xitori.
 - c. Byela vadyondzi miehleketo ya wena mayelana na makumu yo hambana ya xitori.
 - d. Ringeta ku ehleketa hi makumu lama nga tolovelekangiki – nchumu lowu vadyondzi va nga ta ka va nga wu ehleketi.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Vula u ku: pfala matihlo ya wena kutani u ehleketa hi makumu yo hambana ya xitori. U nga kopeli mavonelo ya mina, ndzi kombela leswaku u ta na mavonelo ya wena n'wini.
 - b. Vula u ku: Pfula matihlo ya wena kutani u byela mutirhisani wa wena makumu ya xitori.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula hi mavonelo ya vona, rhendzeleka etlilasini na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - d. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana vadyondzi vatsongo ku byela tlilasi hi makumu ya vona ya xitori.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Xikipa
xa mina
lexintshwa xi
na xifaniso
xa...

Ndzi rhandza
xikipa xa mina
lexintshwa
hikuva...

Xana wa xi
tsakela xikipa
xa mina xa...?

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela vuxokoxoko eka xifaniso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 15.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Vakokwanaxisati va hina*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana i yini lexi endlaka leswaku vakokwanaxisati va n'wina va va vo hlawuleka?*
 - *Xana i swilo swa muxaka muni leswi vakokwanaxisati va wena va ku endlelaka swona?*
 - *Xana u dyondzile yini eka vakokwanaxisati va wena? Xana i swilo swa muxaka muni leswi va ku dyondziseke swona?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 16.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena: Tshayi! Xo famba vusiku ni nhlikanhi.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka: I mati loko ma khulula enambyeni. Hi mhaka yo a ma yimi ma tshama ma ri ku khulukeni ku kondza ma fika edan'wini kumbe elwandle.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
x

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: x**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: xilo
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: x-i-l-o
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: xona
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 18.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: x**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: x
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: x**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: x**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 29

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Xitori xa kokwanaxisati wa mina.*
- Vula u ku: *Lungi u ehleketa leswaku kokwanaxisati wa yena wa hlamarisa! Ehandle entangeni, kokwanaxisati a nga teka misava yo tshuka leyi tolovelekeke, a yi hlanganisa yi va vumba, kutani a yi vumba hi mavoko ya yena leswaku yi va mapoto mo saseka swinene lama Lungi a nga tshama a ma vona. Lungi na yena u lava ku dyondza ndlela yo endla leswi. Kutani kokwanaxisati u avelana xihundla xo hlekisa xa loko a ha ri nhwanyana wa malembe ya nhungu hi vukhale loko a dyondza ku endla poto ra yena ro sungula swinene - na ndlela leyi xidzedze xa mpfula xa xitshuketa xi ri onheke hakona hi ku hetiseka! Lungi na kokwanaxisati va heta siku hinkwaro va tsakile va ri karhi va endla mapoto. Kambe loko mapoto ma ri karhi ma oma edyambiyini, mapapa ya ntimma ma hlengeletana exibakabakeni. Xana ku ta humelela yini hi mapoto mo saseka ma Lungi.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Langutisisa ku twisisa
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 18.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 16.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *vumba: Muxaka wa misava yo olova leji nga vumbiwaka yi va mapoto na swin'wana.*
 - *vumbiwile: Ku vumba nchumu wo karhi wu va xivumbeko xo karhi.*
 - *onhakile: Yi onhakile swinene lero a yi nga ha tirhisiwi kahle.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: xw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: xwela
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: x-w-e-l-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: xwana
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 19.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: X**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: X
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: X**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: X**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 31

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Xitori xa kokwanaxisati wa mina.*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 19.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *kokwanaxisati: Manana wa mhani wa wena kumbe tatana wa wena.*
 - *xaka: Munhu endyangwini wa wena.*
 - *ndhavuko: I nchumu lowu vanhu va wu endlaka nkarhi na nkarhi hi ku famba ka nkarhi.*
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 20.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Hi nga dyondza swilo swo tala leswi pfunaka na swa nkoka eka vakokwanaxisati va hina. Va nga hundzisela maendlelo ma swilo eka hina, va nga hi dyondzisa leswi hi faneleke ku swi endla loko hi vavisekile kumbe hi vabya, naswona va nga hi dyondzisa vutshila byo fana na ku endla kumbe ku lunghisa swilo.*
 - *Vakokwanaxisati i tibuku ta matimu ta ndyangu wa ka n'wina. Va nga hi byela switori swa leswaku vutomi a byi ri njhani loko va ha ri vantsongo. Va nga hi byela switori mayelana na vatswari va hina na vakokwana wa hina. Va nga tlhela va hi byela ndlela leyi vutomi byi cinceke hayona hi ku famba ka malembe.*
 - *Vativi va sayense va kambisisile byongo bya vakokwanaxisati kutani va kuma nchumu lowu hlamarisaka. Matitwelo ya vakokwanaxisati ya fambisana na matitwelo ya vatukulu va vona. Loko vatukulu va titwa va tsakile, vakokwanaxisati va titwa va tsakile. Loko vatukulu va titwa va ri ni gome, vakokwanaxisati va titwa va ri ni gome.*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - *Vutisa xivutiso xo sungula.*
 - *Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.*
 - *Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.*
 - *Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.*
 - *Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.*

4. Swivutiso:

- a. *Xana u titwa njhani loko u ri na kokwanaxisati wa wena?*
- b. *Hikokwalahokayini u ehleketa leswaku vana vo tala va tsakela ku heta nkarhi na vakokwanaxisati va vona?*
- c. *Xana u vonile kokwanaxisati wa wena a endla yin'wana ya migingiriko leyi?*

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
z

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: z**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: zozo
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: z-o-z-o
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: zula
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 21.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: z**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: z
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: z**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: z**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 31

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xitori xa kokwanaxisati wa mina.*
- Vula u ku: *Lungi u ehleketa leswaku kokwanaxisati wa yena wa hlamarisa! Ehandle entangeni, kokwanaxisati a nga teka misava yo tshuka leyi tolovelekeke, a yi hlanganisa yi va vumba, kutani a yi vumba hi mavoko ya yena leswaku yi va mapoto mo saseka swinene lama Lungi a nga tshama a ma vona. Lungi na yena u lava ku dyondza ndlela yo endla leswi. Kutani kokwanaxisati u avelana xihundla xo hlekisa xa loko a ha ri nhwanyana wa malembe ya nhungu hi vukhale loko a dyondza ku endla poto ra yena ro sungula swinene - na ndlela leyi xidzedze xa mpfula xa xitshuketa xi ri onheke hakona hi ku hetiseka! Lungi na kokwanaxisati va heta siku hinkwaro va tsakile va ri karhi va endla mapoto. Kambe loko mapoto ma ri karhi ma oma edyambyini, mapapa ya ntima ma hlengeletana exibakabakeni. Xana ku ta humelela yini hi mapoto mo saseka ma Lungi.*

2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Langutisisa ku twisisa
 - Vutisa vadyondzi: Xana u tshama u titwa u nga twisisa nchumu loko hi ri karhi hi hlaya xitori hikuva u lahlekela hi ku landzelerisa leswi a swi humelela? Xana leswi swi ku endlile u titwa njhani?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:
Kokwa-
naxisati
wa mina u
vitaniwa...
U kahle eka...
Ndza n'wi
rhandza
hikuva...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa letere lerikulu emasungulweni ya vito ra munhu.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Kokwanaxisati, Naledi, u tsakela ku rima.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Kokwanaxisati wa mina
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: Kokwanaxisati wa mina u vitaniwa... U (a ri) kahle eka...
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Xifaniso xa kokwanaxisati wa wena, a endla nchumu lowu a nga na vutshila eka wona.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 21.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: hw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: hwaya
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: h-w-a-y-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: hweva
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 22.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Z**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Z.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Z**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Z**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 31

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xitori xa kokwanaxisati wa mina*
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhihi leri hi dyondza hi ku: Langutisisa ku twisisa
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana u tshama u titwa u nga twisisa nchumu loko hi ri karhi hi hlaya xitori hikuva u lahlekela hi ku landzelerisa leswi a swi humelela? Xana leswi swi ku endle u titwa njhani?

2. Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi xifaniso.
- Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
- Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:
Kokwa-
naxisati
wa mina u
vitaniwa...
U kahle eka...
Ndza n'wi
rhandza
hikuva...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Kokwanaxisati wa mina
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. ku sweka, ku tlanga, ku rima, ku hlaya, ku yingisela
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfunza vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 22.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanerile ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *xeka, zila, zama, hwaya, xwisa, xuxa*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 23.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 31

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xitori xa kokwanaxisati wa mina*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta nyika nkomiso wa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi nyika nkomiso wa xitori, hi fanerile ku vula hi ku:
 - Leswi xitori a xi vulavula hi swona
 - Leswi ndzi swi tsakeleke mayelana na xitori
 - Leswi ndzi swi dyondzeke eka xitori
 - b. Hi ku komisa nyika tinhlamulo ta wena ta swivutiso leswi.
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi leswaku va ehleketa hi mikomiso ya vona, a va fanelangi ku kopela xikombiso xa wena.
 - b. Byela vadyondzi ku sungula tinhlamulo ta vona hi ndlela leyi landzelaka:
 - Xitori lexi a xi vulavula hi...
 - Ndzi tsakerile...
 - Ndzi dyondzile...
 - c. Endzhaku ka sweswo, lerisa vadyondzi ku byelana hi mikomiso ya vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va byelana hi mikomiso ya vona, rhendzeleka etlilasini na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - e. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana mudyondzi kumbe vadyondzi vambirhi ku ta vulavula hi mikomiso ya vona va yi byela tlilasi.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Kokwa-
naxisati
wa mina u
vitaniwa...
U kahle eka...

Ndza n'wi
rhandza
hikuva...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tllilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 23.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Ku byela van'wana mahungu ya wena ya le xihundleni**
 - a. Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini. Vula u ku:
 - b. Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - c. Kutani, byela van'wana mahungu ya wena.
 - d. Hi byele leswi humeleleke hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - e. Hi byele hi timhakakulu mayelana na mahungu ya wena.
 - f. Hetelela hi ku hi byela hi ndlela leyi mahungu ya wena ma ku endleke u titwa hayona.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u byela van'wana mahungu ya wena, tsundzuka ku:
 - Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini
 - Hi byele leswaku swi humelerile rini
 - Hi byele leswaku swi humelerile mani
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
t

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: t**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: tona
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: t-o-n-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: tima
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 24.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: t**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: t
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: t**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: t**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 37

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Supu ya maribye ya kokwana*.
- Vula u ku: *Eka xitori lexi, Khanana na kokwanaxisati wa yena va khomiwile hi ndlala swinene hikuva mpfula a yi ni naswona swakudya i switsongo swinene emugangeni. Kokwanaxisati u tlharihile swinene naswona u ta na pulani. Hambileswi a nga riki na swakudya, u sungula ku endla 'supu ya maribye' hi ku tirhisa mati, ndzilo, poto na maribye. Loko vaaki va le mugangeni va twa hi ta supu, va lava ku tiva naswona un'wana na un'wana a tisa xipfanganisiwa xo chela. Loko va ri swin'we, va endlile swakudya swo nandziha leswi un'wana na un'wana a nga kotaka ku dya. Hi ku tirhisa pulani ya vutlhari ya kokwanaxisati, vaaki va le mugangeni va tirhisana ku endlela vanhu hinkwavo swakudya swo nandziha.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikambisiso
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 24.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 16.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *dyandza: Nkarhi wo leha lowu nga na mpfula yitsongo swinene kumbe ku nga na ka mpfula.*
 - *xipfanganisiwa: Xin'wana xa swakudya lexi tirhisiwaka ku endla swakudya.*
 - *nkhuvo: Swakudya swo tala, swo hlawuleka leswi dyiwaka na vanhu vo tala.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: nt**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: ntila
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: n-t-i-l-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: ntoma
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 25.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: T**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: T.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: T**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: T**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 39

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Supu ya maribye ya kokwana*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguana njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 25.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 26.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanerile ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humelalaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - Kokwanaxisati ____ a swi rhandza ku tirhisa xibantsheke ku...
 - Siku rin'wana na rin'wana, kokwanaxisati ____ a famba...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntolovelole, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humelalaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
j

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: *j***
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: juma
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: j-u-m-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: jele
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 27.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: j**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: j
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: j**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: j**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 39

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Supu ya maribye ya kokwana*
- Vula u ku: *Eka xitori lexi, Khanana na kokwanaxisati wa yena va khomiwile hi ndlala swinene hikuva mpfula a yi ni naswona swakudya i switsongo swinene emugangeni. Kokwanaxisati u tlharihile swinene naswona u ta na pulani. Hambileswi a nga riki na swakudya, u sungula ku endla 'supu ya maribye' hi ku tirhisa mati, ndzilo, poto na maribye. Loko vaaki va le mugangeni va twa hi ta supu, va lava ku tiva naswona un'wana na un'wana a tisa xipfanganisiwa xo chela. Loko va ri swin'we, va endlile swakudya swo nandziha leswi un'wana na un'wana a nga kotaka ku dya. Hi ku tirhisa pulani ya vutlhari ya kokwanaxisati, vaaki va le mugangeni va tirhisana ku endlela vanhu hinkwavo swakudya swo nandziha.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?

2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso
 - Vutisa vadyondzi: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 23

Fureme yo
tsala:

Ndzi nga
kumela
kokwanaxisati
wa mina...?

U ta swi
tsakela
hikuva...

U ta titwa a...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa mfungho wa xivutiso emakumu ka xivutiso.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Xana kokwanaxisati wa wena u tsakela ku endla yini?
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Nyiko ya kokwanaxisati wa mina
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: Ndzi nga kumela kokwanaxisati wa mina...? U ta swi tsakela hikuva...
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena hi wexe, u khomile nyiko ya kokwanaxisati wa wena.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 27.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: nj**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: njiya
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: n-j-i-y-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: xonja
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 28.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: J**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: J.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: J**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: J**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 39

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Supu ya maribye ya kokwana*
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikambisiso
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Hi ntolovelo hi dyondza swo karhi eka xitori. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri lowunene kumbe lowu hoxekeke. Mikarhi yin'wana, hi fanele hi endla xiboho xa loko nchumu wo karhi a wu ri wunene kumbe wo biha. Xana u dyondzile yini eka xitori lexi?

2. Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi xifaniso.
- Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
- Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 23

Fureme yo
tsala:

Ndzi nga
kumela
kokwanaxisati
wa mina...?

U ta swi
tsakela
hikuva...

U ta titwa a...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Nyiko ya kokwanaxisati wa mina.
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. swiwitsi, tichipisi, swidzungela, yogati, juzi, tiya
3. **Letela vadyondzi ku pfula pheji leri nga fanela eka tibuku ta vona ta ntirho ta DBE.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 28.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *tala, juluka, jamu, tika, ntukulu, njiya*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 29.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 39

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Supu ya maribye ya kokwana*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tlanga xitori hi mitlawwa.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula u ku: Loko hi tlanga xitori, hi fanele ku ringeta ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa hina xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa hina
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa hina
 - b. Hi ku komisa komba vadyondzi hilaha u nga ta endla hakona kufana na xin'wana xa swimunhuhakwa.
 - c. Ringeta ku ka u nga hlawuli ximunhuhakwankulu eka xikombiso xa wena.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Hlayela leswaku ku na swimunhuhakwa swingani eka xitori.
 - b. Ava vadyondzi etlilasini hi mitlawwa ya nhlayo yo ringana na swimunhuhakwa. Xikombiso, loko ku ri na swimunhuhakwa swa ntlhanu eka xitori, ava vadyondzi etlilasini hi mitlawwa ya ntlhanuntlhanu.
 - c. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana ximunhuhakwa xo karhi eka ntlawa.
 - d. Humesa vadyondzi etlilasini kumbe eka ndhawu leyikulu leyi nga pfuleka.
 - e. Byela mitlawwa leswaku yi tlanga xitori. Va fanele ku:
 - Tsundzuka leswi ximunhuhakwa xa vona xi swi endlaka na ku swi vula
 - Vulavula na ku endla kufana na ximunhuhakwa xa vona
 - Tirhisa man'wana ya marito lama fanaka na ya ximunhuhakwa xa vona
 - f. Loko vadyondzi va ri karhi va tlanga xitori, rhendzeleka laha va nga kona na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 23

Fureme yo
tsala:

Ndzi nga
kumela
kokwanaxisati
wa mina...?

U ta swi
tsakela
hikuva...

U ta titwa a...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Xivutiso xi hetelela hi mfungho wa xivutiso.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tllilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 29.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo:** *Hi tlanga ehandle*
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - *Xana hi yihi mitlango leyi hi nga yi tlangaka ehandle?*
 - *Xana u tshame u tiendlela mitlango ya wena n'wini leswaku u yi tlanga ehandle? Xana hi yihi mitlango leyi?*
 - *Xana i yini lexi u xi tsakelaka hi ku tlanga ehandle?*
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 30.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena:
Vusiku a byi na nyama.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohotela vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
Xivuriso lexi xi kombisa leswaku loko u fambafamba nivusiku u va u nga hlayisekangi.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
q

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: q**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: qulu
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: q-u-l-u
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: qega
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 32.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: q**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: q
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: q**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: q**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 51

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, A hi tlange swibikidyana.
- Vula u ku: Vana vanharhu va endzela mindyangu ya vona eSoweto hi nkarhi wa tiholideyi ta khisimusi. Mindyangu leyi yi tshama endhawini yin'we, naswona vana lavanharhu va hundzuka vanghana. Siku rin'wana va borhekile, kutani va endla xiboho xo tlanga ntlango swin'we. Bumani u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka Toti. Cheyeza u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka swibikidyana Xihlala u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka xikhago Va kuma leswaku hinkwavo va lava nhulu ya mathini na bolo leswaku va tlanga ntlango wa vona. Kutani, va kuma swin'wana hi mitlango leyi yinharhu. Xana ku nga va yini.
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelalaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikumbetelo
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 32.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 30.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ku khudlunyeka: Ku wa kumbe ku wisiwa ehansi.*
 - *ku sirhelela: Ku khoma, ku yimisa kumbe ku hoxa bolo ku yimisa xipano xin'wana ku kora.*
 - *ku nga twisisani: Loko vanhu va ehleketa swilo swo hambana hikuva va nga twisisani kahle.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: *nw***
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: nwana
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: n-w-a-n-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: nwaya
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 33.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisese.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Q**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlani wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Q
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Q**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Q**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 53

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *A hi tlanga swibikidyana.*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlangana njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 33.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *mutlangikulorhi: Munhu loyi a nga eka xipano xa wena.*
 - *tsundzuxa: Ku pfuna munhu un'wana ku tsundzuka nchumu wo karhi.*
 - *purenki: Xihundzeleto xo phuntisa lexi munhu a xi tlangaka eka munhu un'wana ku titsakisa.*
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 34.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - *Ku tlanga ehandle swi hi nyika nkarhi wo endla vanghana. Mitlango yo tala ya le handle i ya vanhu vo tlula un'we, naswona leswi swi hi nyika nkarhi wo vulavula na van'wana, ku lulamisa swiphiso na ku titsakisa swin'we!*
 - *Ku tlanga ehandle i swa nkoka swinene eka nhluvukiso wa hina. Loko hi endla swilo swo fana na ku tsutsuma, ku tlula, ku khandziya, ku tlulatlula, ku ringanisa, ku khoma na ku hoxa, hi va hi dyondza ndlela yo tirhisa na ku lawula misiha hinkwayo leyikulu emirini wa hina.*
 - *Loko hi kota ku lawula misiha leyikulu emirini wa hina, swi endla leswaku swi hi olovela ku lawula misiha leyitsongo emirini wa hina. Leswi swi vula leswaku ku tlanga ehandle swi pfuna ku hi lulamisela ku endla swilo swo fana na ku dirowa, ku tsala, ku tsema hambu ku ri ku tlanga mitlango ya khomphyutara!*

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Vutisa xivutiso xo sungula.
 - Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.
 - Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.

4. Swivutiso:

- a. *Xana hi yihi mitlango eka xifaniso lexi leyi u yi voneke emugangeni wa ka n'wina?*
- b. *Xana u tshame u tlanga yin'wana ya mitlango leyi?*
- c. *Xana hi yihi mitlango leyi yi langutekaka yi ku tsakisa ngopfu? Hikokwalahokayini?*

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
y

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: y**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: yima
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: y-i-m-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: yala
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 35.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: y**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: y
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: y**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: y**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 53

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *A hi tlanga swibikidyana*
 - d. Vula u ku: *Vana vanharhu va endzela mindyangu ya vona eSoweto hi nkarhi wa tiholideyi ta khisimusi. Mindyangu leyi yi tshama endhawini yin'we, naswona vana lavanharhu va hundzuka vanghana. Siku rin'wana va borhekile, kutani va endla xiboho xo tlanga ntlango swin'we. Bumani u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka Toti. Cheyeza u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka Bhati. Xihlala u lava ku tlanga ntlango lowu vuriwaka Xikhago Va kuma leswaku hinkwavo va lava nhulu ya mathini na bolo leswaku va tlanga ntlango wa vona. Kutani, va kuma swin'wana hi mitlango leyi yinharhu. Xana ku nga va yini.*
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo
 - Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:
Ndzi tsakela
ku tlanga
ehandle na...
Hi rhandza
ku...
Loko hi
tlanga, hi...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa letere lerikulu emasungulweni ya vito ra munhu.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi tsakela ku ya ephakeni na munghana wa mina, Thato.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku tlanga ehandle na vanghana
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: Loko ndza ha ri ntsongo, a ndzi tsakela ku tlanga ehandle na... A hi tsakela ku...
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena loko wa ha ri n'wana, u tlanga na munghana wa wena.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 35.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: tw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: twela
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: t-w-e-l-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: twana
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 36.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Y**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Y.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Y**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Y**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 53

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *A hi tlang swibikidyana*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

;

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:
Ndzi tsakela
ku tlanga
ehandle na...
Hi rhandza
ku...
Loko hi
tlanga, hi...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku tlanga ehandle na vanghana
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. ku tsutsuma, ku khandziya mirhi, ku tlanga xitumbelelana, ku tlanga bolo ya milenge
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 36.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *qega, yena, qoqa, yona, twisisa, nwela*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 37.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 53

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *A hi tlang swibikidyana*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta dirowa na ku lebula xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka ngopfu eka xitori a ku ri loko...
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - d. Dirowa xifaniso hi xihatla ebodweni. Loko u ri karhi u dirowa, hlamusela leswi u swi dirowaka.
 - e. Engetela tilebulu ta 1 kufika ka 2.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va kanerisana hi tinhlamulo ta vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Kutani, lerisa vadyondzi ku dirowa xiphemu xexo xa xitori eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - e. Pfunya vadyondzi ku engetela tilebulu ta 1 kufika ka 2 eka leswi va swi diroweke.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Ndzi tsakela
ku tlanga
ehandle na...

Hi rhandza
ku...

Loko hi
tlanga, hi...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Letere ro sungula ra vito i letere lerikulu.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa,
ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 37.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vadyondzi
lava
hlawuriweke
va ta ta na
swifaniso swo
'Kombisa na
ku Byela'

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Kombisa u tlhela u byela**
 - a. Khoma nchumu kumbe xifaniso lexi u xi tiseke leswaku u ta hi komba xona.
 - b. Hi byele hi nchumu kumbe xifaniso xexo. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - I... (sayizi, muhlovo, ntikelo, nantswo, na swin'wana.)
 - Xi tirhisiwa ku...
 - Ndza wu tsakela hikuva...
 - c. Kutani, vutisa tlilasi: Xana ku na swivutiso?
 - d. Loko un'wana a ri na xivutiso, ringeta hi matimba ku xi hlamula.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u nyika andlalo wa wena, tsundzuka ku:
 - Khoma nchumu kumbe xifaniso xa wena leswaku un'wana na un'wana a ta xi vona
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
uu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: *uu***
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: hubuu
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: h-u-b-uu
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: juu
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 38.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: uu**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: uu
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: uu**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: uu**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 63

1. Tivisa xitori.

- a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Ku chelana hi mati hi Siku ra Ximun'wana.*
- b. Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Siku ra Ximun'wana eAfrika-Dzonga, hi siku ro sungula ra Ndzati. Vukona na Katekani i vanghana lava fambaka swin'we exikolweni. Siku rin'wana, va lemuka leswaku moya wa kufumela, naswona va vona swinyenyana na swiluva. Kutani, Katekani a swi vona leswaku i Siku ra Ximun'wana. U tsundzuxa Vukona leswaku va fanele va tsutsumela ekaya loko xikolo xi huma, hikuva buti wa yena na vanghana va yena va tsakela ku tlanga purenki hi Siku ra Ximun'wana. Endzhaku ka xikolo vanhwanyana va rivala hi Siku ra Ximun'wana ku kondza mudyondzisi wa vona a va tsundzuxa. Va tsutsumile hi ku hatlisa hilaha va nga kotaka hakona, kambe loko va fika ekaya, va vona buti wa Katekani! Xana u ta tlanga purenki yihi ya Siku ra Ximun'wana.*
- c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Anakanya
- b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 38.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 30.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *nguva: Xiphemu xa lembe, xo tanihi ximumu, ximun'wana, xixika kumbe xixikana.*
 - *xisaka: I kaya leri xinyenyana xi ri akelaka matandza na vana va xona.*
 - *tsakamile: Ku va u tsakamile swinene.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: gw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: gweva
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: g-w-e-v-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: gwira
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 39.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Uu**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Uu.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Uu**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Uu**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 65

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Ku chelana hi mati hi Siku ra Ximun'wana.*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguana njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 39.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 40.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humeletelela kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - Vana a va ri karhi va famba va ya ekaya loko va vona...
 - Ematshan'weni yo ya ekaya, vana va endlile xiboho xo...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntlovelo, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humeletelela kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
oo

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: oo**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: ohoo
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: o-h-oo
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: kokololo
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 41.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: oo**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: oo
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: oo**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: oo**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 65

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Ku chelana hi mati hi Siku ra Ximun'wana*
- Vula u ku: *Xitori lexi xi vulavula hi Siku ra Ximun'wana eAfrika-Dzonga, hi siku ro sungula ra Ndzati. Vukona na Katekani i vanghana lava fambaka swin'we exikolweni. Siku rin'wana, va lemuka leswaku moya wa kufumela, naswona va vona swinyenyana na swiluva. Kutani, Katekani a swi vona leswaku i Siku ra Ximun'wana. U tsundzuxa Vukona leswaku va fanele va tsutsumela ekaya loko xikolo xi huma, hikuva buti wa yena na vanghana va yena va tsakela ku tlanga purenki hi Siku ra Ximun'wana. Endzhaku ka xikolo vanhwanyana va rivala hi Siku ra Ximun'wana ku kondza mudyondzisi wa vona a va tsundzuxa. Va tsutsumile hi ku hatlisa hilaha va nga kotaka hakona, kambe loko va fika ekaya, va vona buti wa Katekani! Xana u ta tlanga purenki yihi ya Siku ra Ximun'wana.*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?

2. Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Anakanya
 - Vutisa vadyondzi: Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Ndzi tsakela
ku tlanga...

Swa tsakisa
hikuva...

Ndzi tlanga
hi...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tiyisisa leswaku rito leri endlaka (riendli) ri fambelana na loyi a ri endlaka (nhlokomhaka).
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi tlanga bolo ya milenge. U tlanga bolo ya milenge.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Ntlango lowu ndzi wu tsakelaka ngopfu
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: Ntlango lowu ndzi wu tsakelaka ngopfu i...
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena hi wexe, u tlanga ntlango lowu u wu tsakelaka ngopfu.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 41.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: kw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: kweva
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: k-w-e-v-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: kwalala
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 42.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Oo**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneleni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Oo.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Oo**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Oo**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 65

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Ku chelana hi mati hi Siku ra Ximun'wana*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Anakanya
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Pfala matihlo ya wena u ringeta ku vona hi mahlo ya mianakanyo swo karhi eka xitori lexi. Xana u vona yini?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Ndzi tsakela
ku tlanga...

Swa tsakisa
hikuva...

Ndzi tlanga
hi...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Ntlango lowu ndzi wu tsakelaka ngopfu
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. khoma, thegi, ku hlongorisa, xitumbelelana, Bhati, bolo ya milenge
3. **Letela vadyondzi ku pfula pheji leri nga fanela eka tibuku ta vona ta ntirho ta DBE.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 42.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi rhandza
loko...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *tuu, gweva, honoo, kwihi, hubuu, kokoo*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 43.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 65

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Ku chelana hi mati hi Siku ra Ximun'wana*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta tlhela hi hlamusela xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Vula u ku: Yimani ndzi ehleketa – ndzi fanele ku mi byela xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka xa xitori hi marito ya mina.
 - c. Pfula matihlo ya wena u byela vadyondzi xiphemu lexi u xi tsakelaka xa xitori.
 - d. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - e. Hlamusela xiphemu lexi xa xitori hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - f. Katsa na vuxokoxoko bya nkoka, kufana na mavito ya swimunhuhatwa.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va cincacincana ku byelana xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori na mutirhisani wa vona.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula hi xitori, rhendzeleka etlilasini na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - e. Loko dyondzo yi fika emakumu, vitana mudyondzi kumbe vadyondzi vambirhi ku ta hlamusela hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori va hlamusela tlilasi.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 54

Fureme yo
tsala:

Ndzi tsakela
ku tlanga...

Swa tsakisa
hikuva...

Ndzi tlanga
hi...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Rito ro endla (riendli) ri fambelana na loyi a endlaka (nhlokomhaka).
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 43.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsendzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tivisa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Swifaniso
na nchumu
wa ntiyiso
swo kombisa
nkongomelo

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa nkombiso wa nkongomelo: Ha vulavula**
2. **Vutisa swivutiso swa le rivaleni leswi nga ta endla leswaku vadyondzi va tirhisa vutivi bya vundzhaku.**
 - Xana u ehleketa leswaku vana va fanele va vulavula hi swilo swa njhani?
 - Xana i va mani vanhu vo hambanahambana lava u nga vulavulaka na vona loko u ri na xiphiqo?
 - Xana hi yihi ndlela leyinene yo vulavula na munhu un'wana loko u nga pfumelelani na yena kumbe loko u hlundzukile?
3. **Endla mepe wa miehleketo hi ku tirhisa swivutiso na tinhlamulo ta vadyondzi.**
4. **Engetela tinhlamulo ta wena eka mepe wa miehleketo ku ndlandlamuxa vutivi bya vadyondzi.**
5. **Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 44.**
6. **Byela vadyondzi ku kombetela mfuwiso wa ririmi eka nkongomelo.**
 - a. Hlaya mfuwiso wa ririmi hi rito leri tlakukeke.
 - b. Letela vadyondzi ku hlaya mfuwiso wa ririmi na wena, kumbe ku yi vuyelela endzhaku ka wena:
He Sikelemoo! Ka n'wina mi dya yini? Hi dya masalana. Tihuku ke? Ti dya vusokoti. Ha khoma, Khomani! Ha honisa, Honisani!.
7. **Vulavula hi mfuwiso wa ririmi na vadyondzi.**
 - a. Vutisa: Xana u nga ndzi byela leswaku leswi swi vula yini? / Xana u nga kota ku kuma nhlamulo?
 - b. Hlohlotella vadyondzi ku avelana miehleketo ya vona.
 - c. Nyika nhlamuselo kumbe u nyika nhlamulo hi ndlela leyi landzelaka:
Leri i risimu leri a ri tlanga hi vana nimadyambu loko va ri ku xuxeni.
Eka risimu leri, ku va na mitlawwa mimbirhi. Ntlawa wun'we wu caca lavan'wana va kondza va helela.

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
ii

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: ii**
 - a. Vula mpfumawulo ka nharhu.
 - b. Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
 - c. Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
 - d. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**
 - a. Vula rito: gii
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: g-ii
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: tititii
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 46.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhurhumerisa mavoko ya hina.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: ii**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: ii
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: ii**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: ii**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 77

1. Tivisa xitori.

- a. Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, Vito ra mina i Musawahosi
- b. Vula u ku: *Xinyeletana a ri rhandza vito ra yena naswona a titwa a tinyungubyisa swinene hi rona. A swi tsakela ku ri vula hi rito leri tlakukeke hambu ku ri ku ri yimbelela. Hi siku ro sungula ra Giredi ya 1, mudyondzisi wa yena u vitanile vito ra yena kutani a n'wi komba laha a nga ta tshama kona. Kambe loko a fika etafuleni ra yena, u vonile vito ra Musa ri tsariwile etafuleni. Kutani, mudyondzisi wa yena, u n'wi byerile leswaku 'Xinyeletana' yi lehile ngopfu ku yi vula. Mudyondzisi wa yena u vurile leswaku u ta n'wi vitana Musa. Xinyeletana a titwa a hlundzukile naswona a pfana a nga twi mudyondzisi wa yena loko a n'wi vitana. Xitori xi ya emahlweni xi hlamusela hilaha Xinyeletana a vulavulaka hakona hi vito ra yena.*
- c. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- d. Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- b. Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelalaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- c. Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- a. Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikumbetelo
- b. Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 46.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 44.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *thegi ya vito: Lebulu leyi nga na vito ra munhu eka yona.*
 - *ku siviwa: U tekile nchumu wun'we a veka nchumu wun'wana endhawini ya wona.*
 - *ku vilela: Ku titwa u chava kumbe ku ehleketa leswaku swin'wana swi nga ha endleka swi nga fambi kahle.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso

E: Endla hi rito

B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito

V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: nc**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: ncila
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: n-c-i-l-a
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: cinci
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 47.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalo: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalo

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalo.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku manya mavoko ya hina hi vumba xibakele ku ringana ku hlayela ka ntlhanu, kutani hi wisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: li**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlani wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: li.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: li**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: li**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 79

1. **Lulamisa vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiysisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlama loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Vito ra mina i Musawahosi*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 47.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito na ku vulavula hi xifaniso xa nkongomelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.

- a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - vulavula: Ku byela munhu un'wana leswi u swi ehleketaka, leswi u swi twaka kumbe leswi u swi lavaka.
 - xivindzi: Ku tiyimisela ku endla swo karhi hambiloko u titwa u chava.
 - munhu lonkulu loyi a tshembekeke: Munhu lonkulu loyi a pfunetaka ku hlayisa vana.
- b. Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 48.
- b. Byela vadyondzi vuxokoxoko lebyi landzelaka mayelana na xifaniso:
 - Loko xirho xa ndyangu kumbe munghana a ku vavisa kumbe a ku endla leswaku u endla nchumu lowu u tivaka leswaku wu hoxekile, u fanele u ringeta ku vulavula hi mhaka leyi. U nga vulavula na munhu lonkulu loyi u n'wi tshembaka, kufana na mudyondzisi wa wena. Loko ku ri na riqingho leri u nga ri tirhisaka, u nga bela riqingho ra vana eka 116. Riqingho leri i ra mahala naswona munhu loyi a nga ta hlamula u ta ku yingisela no ku pfuna.
 - Hakanyingi, vanhu lavakulu a va swi koti ku vona loko vana va langutanile na xiyimo xo tika, kumbe va ri ni matitwelo lamakulu mayelana na nchumu wo karhi. Vanhu lavakulu a hi vahlayi va miehleketo. Hikokwalaho ka xivangelo lexi, loko hi ri na xiphiquo kumbe hi lava ku avelana matitwelo ya hina, hi fanele hi vulavula na vanhu lavakulu lava hi va tshembaka.
 - Mikarhi yin'wana matitwelo ya hina lamakulu ya endla leswaku hi lava ku huwelela kumbe ku rila kumbe hambi ku ri ku ba munhu un'wana. Swiendlo leswi a swi si tshama swi va ndlela leyinene yo ololoxa swiphiquo swa hina. Ringeta ku hefemula ka khume (10) hi ku nonoka. Loko u titwa u rhulile, tirhisa rito ra wena ku vulavula na ku phofula ndlela leyi u titwaka hayona.

3. Bulani hi xifaniso.

- a. Tirhisa swivutiso leswi landzelaka ku bula hi xifaniso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Vutisa xivutiso xo sungula.
 - Letela vadyondzi ku bula hi xivutiso na mutirhisani wa vona.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - Kurisa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi hi ku lulamisa ku nga twisisani na hi ku avelana mahungu lama fambelanaka na nkongomelo.
 - Vuyelela endlelo leri eka swivutiso hinkwaswo.

4. **Swivutiso:**

- Xana u ehleketa leswaku vana lava nga eka xifaniso va fanele va endla yini loko va titwa va nga hlayisekangi?*
- Xana u ehleketa leswaku vana lava va nga ya kwihi loko va lava mpfuno?*
- Xana u tshame u titwa u nga hlayisekangi kumbe u nga ntshuxekangi?*

Mipfumawulo: Dyondzisa mpfumawulo lowuntshwa, kutani u avanyisa ivi u hlanganisa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Khadi ra Firizi:
ee

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa mpfumawulo lowuntshwa: ee**

- Vula mpfumawulo ka nharhu.
- Komba vadyondzi Khadi ra Firizi na ku hlaya mpfumawulo ka nharhu.
- Byela vadyondzi leswaku va yingisela kutani u vuyelela mpfumawulo.
- Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.

2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa hi ku tirhisa mpfumawulo lowu.**

- Vula rito: ahee
- Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mpfumawulo: a-h-ee
- Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
- Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
- Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
- Vuyelela rito ra: bee

3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**

- Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 49.
- Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
- Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumbiwa ka maletere lamatsongol

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku rhendzelekisa mahlakala ya mavoko ya hina ku ya eximatsini ivi hi ya exineneni.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: ee**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: ee
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: ee**
 - a. Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: ee**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 79

1. Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.

- Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
- Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
- Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Vito ra mina i Xinyeletana*
- Vula u ku: *Xinyeletana a ri rhandza vito ra yena naswona a titwa a tinyungubyisa swinene hi rona. A swi tsakela ku ri vula hi rito leri tlakukeke hambu ku ri ku ri yimbelela. Hi siku ro sungula ra Giredi ya 1, mudyondzisi wa yena u vitanile vito ra yena kutani a n'wi komba laha a nga ta tshama kona. Kambe loko a fika etafuleni ra yena, u vonile vito ra Musa ri tsariwile etafuleni. Kutani, mudyondzisi wa yena, u n'wi byerile leswaku 'Xinyeletana' yi lehile ngopfu ku yi vula. Mudyondzisi wa yena u vurile leswaku u ta n'wi vitana Musa. Xinyeletana a titwa a hlundzukile naswona a pfana a nga twi mudyondzisi wa yena loko a n'wi vitana. Xitori xi ya emahlweni xi hlamusela hilaha Xinyeletana a vulavulaka hakona hi vito ra yena.*

2. Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:

- Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
- Komba vadyondzi swifaniso.
- Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
- Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
- Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
- Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo
 - Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:
Ndzi twa...
loko...
Ndzi nga ava
matitwelo ya
mina na...

1. **Tivisa nkongomelo wa SMR.**
 - a. Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa hiko emakumu ka xivulwa.
 - b. Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi nga vulavula hi ndlela leyi ndzi titwaka hayona.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Xivulwa xi hetelela hi hiko.
2. **Tivisa ntirho wo tsala.**
 - a. Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
 - b. Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku avela matitwelo ya mina
3. **Hlamusela nhlamulo ya wena n'wini ya ntirho lowu u nga wu tsala hi nomu, u nga si tsala.**
 - a. Vula u ku: Loko ndzi titwa ndzi nga tsakangi, ndzi nga avela matitwelo ya mina na...
4. **Vumba ntirho lowu nga ebodweni.**
 - a. Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena hi wexe, ku avela matitwelo ya wena na munhu un'wana wa nkoka.
 - b. Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
 - c. Kombisa tindlela ta SMR: Xivulwa xi hetelela hi hiko.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 49.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa ka switatisi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tivisa ku hlanganisa lokuntshwa: sw**
 - a. Tsala tifonimi tin'wana na tin'wana eka bodo ivi u hlaya yin'wana na yin'wana.
 - b. Lexi landzelaka, kombela mudyondzi ku hlanganisa mipfumawulo yimbirhi.
 - c. Kombela vadyondzi ku vula marito lama sungulaka hi kumbe ku tirhisa ku hlanganisa.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo avanyisa na ku hlanganisa marito lama katsaka ku hlanganisa loku.**
 - a. Vula rito: swilo
 - b. Kombela mudyondzi un'we ku yingisela hi vukheta ivi a avanyisa rito hi mipfumawulo: s-w-i-l-o
 - c. Loko mudyondzi a ri karhi a vula mpfumawulo wun'wana na wun'wana, tsala eka bodo.
 - d. Lexi landzelaka, vitana mudyondzi un'wana ku hlanganisa mipfumawulo leswaku a kota ku hlaya rito.
 - e. Lulamisa vadyondzi loko va endla swihoxo.
 - f. Vuyelela rito ra: swona
3. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 50.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Dyondzisa ku vumba letere lerikulu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Chati ya
Ntivotontsalol

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku tsayiterisa tintiho ta hina endzeni na le handle.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Komba vadyondzi ndlela yo vumba: Ee, Aa**
 - a. Yima hi le ndzhaku kumbe hi le nhlaneni wa wena eka vadyondzi.
 - b. Letela vadyondzi va voko ra ximatsi ku veka tinhloko ta vona ehenhla ka madesika ya vona.
 - c. Tirhisa voko ra wena ra xinene ku vumba letere ra: Ee, Aa.
 - d. Letela vadyondzi va voko ra xinene ku vumba letere na wena.
 - e. Vuyelela na vadyondzi va voko ra ximatsi.
3. **Letela vadyondzi ku titoloveta ku vumba: Ee, Aa**
 - Vula: Endla letere enhlaneni wa mutirhisani wa wena, eka desika, na le misaveni.
4. **Lerisa vadyondzi ku titoloveta ku tsala: Ee, Aa**
 - a. Vula: Tsala letere eka buku ya wena ya switoloveto ka nharhu.
 - b. Rhendzeleka u kambela xivumbeko xa letere ra mudyondzi un'wana na un'wana.

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 79

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Vito ra mina i Xinyeletana*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo.
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhinga ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Ndzi twa...
loko...

Ndzi nga ava
matitwelo ya
mina na...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku avela matitwelo ya mina
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. ku tsaka, gome, ku kwata, ku hlundzuka, ku tsaka, ku chava, ku lava ku tiva
3. **Letela vadyondzi ku sungula ku tsala eka tibuku ta vona ta switoloveto.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Nyiko ya kokwanaxisati wa mina
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 50.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *tikii, hanci, ganaa, sweswi, paa, hatii*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 51.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 79

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Vito ra mina i Xinyeletana*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta dirowa na ku tsala hi xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka ngopfu eka xitori a ku ri loko...
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - d. Dirowa xifaniso hi xihatla ebodweni. Loko u ri karhi u dirowa, hlamusela leswi u swi dirowaka.
 - e. Engetela swivulwa swa kwalomu ka xin'we kufika ka swimbirhi mayelana na ku dirowa ka wena: Ndzi tsakerile...
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va kanerisana hi tinhlamulo ta vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Kutani, lerisa vadyondzi ku dirowa xiphemu xexo xa xitori eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - e. Pfuna vadyondzi ku engetela swivulwa swa kwalomu ka xin'we kufika ka swimbirhi eka leswi va swi diroweke.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Fureme yo
tsala:

Ndzi twa...
loko...

Ndzi nga ava
matitwelo ya
mina na...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Nyiko ya kokwanaxisati wa mina
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiysisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 51.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Andlalo wa nomu

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va hlalela vadyondzikulobye loko va endla miandlalo ya vona ya nomu.**
2. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho lowu landzelaka: Ku byela van'wana mahungu ya wena ya le xihundleni**
 - a. Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini. Vula u ku:
 - Namuntlha ndzi ta mi byela hi...
 - Kutani, byela van'wana mahungu ya wena.
 - Hi byele leswi humeleleke hi ku landzelelana loku nga fanela.
 - Hi byele hi timhakakulu mayelana na mahungu ya wena.
 - Hetelela hi ku hi byela hi ndlela leyi mahungu ya wena ma ku endleke u titwa hayona.
3. **Tsundzuxa vadyondzi hi swikili swa ku andlala leswi landzelaka:**
 - a. Loko u ri karhi u byela van'wana mahungu ya wena, tsundzuka ku:
 - Hi byele leswaku mahungu ya wena ya vulavula hi yini
 - Hi byele leswaku swi humelerile rini
 - Hi byele leswaku swi humelerile mani
 - Vula swivulwa swa wena hi ku landzelelana loku nga fanela
 - Vula swilo kan'we – u nga vuyeleli swilo leswi u nga swi vula
 - Vulavula hi rito leri tlakukeke, leri ri twalaka kahle
4. **Vitana vadyondzi lava hlawuriweke hi un'weun'we ku endla miandlalo ya vona.**
 - a. Kurisa ku titshemba ka mudyondzi un'wana na un'wana hi ku va khensa eka miandlalo ya vona na hi ku nyika vuxokoxoko byin'wana lebyinene.
 - b. Emakumu ya dyondzo, nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana lebyi tolovelekeke ku antswisa miandlalo ya vona. Xikombiso: Ndzi tikeriwile ku twa van'wana va n'wina. Ndzi kombela mi ringeta leswaku marito ya n'wina ya twakala kahle – hi lava ku twa leswi mi swi vulaka.

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 3
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Musumbhuluko.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 52.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotontsalol: Pfluxeta maletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotontsalol.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba mavumbelo ya maletere hinkwawo lamatsongo lama dyondziweke eka Kotara ya 3.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana leritsongo eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintiho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere leritsongo ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka maletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba maletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we: Tivisa xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo
wa Switori,
Pheji ra
manghenelo
ra 91

1. Tivisa xitori.

- Vula: Vhiki leri hi ta hlaya xitori lexi nga na nhlokomhaka leyi nge, *Xikipa lexintshwa xa Bohlale*.
- Vula u ku: *Siku rin'wana hi Muggivela, Bohlale u yile edorobeni na kokwana wa yena. Xosungula, va yile eposweni. Endzhaku ka sweswo, va yile ebangi. Eku heteleleni, kokwana u yisile Bohlale exitolo xa swiambalo kutani a n'wi byela leswaku a nga hlawula xikipa lexintshwa. Bohlale a swi rhandza swikipa leswi a swi ri na swifaniso swa tilori na tidayinaso, kambe kokwana u te e-e. A lava leswaku Bohlale a hlawula xikipa xa pinki. Bohlale na kokwana a va nga pfumelelani, kutani eku heteleleni, kokwana u xaverile Bohlale xikipa xo basa xo ka xi nga tsalatsariwangi nchumu. Bohlale a nga tsakangi, kambe endzhaku ka sweswo manana wa yena u vile na miehleketo leyinene leyi cinceke hinkwaswo....*
- Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
- Hi ku komisa komba vadyondzi swifaniso leswi humaka eka xitori.

2. Ndlandlamuxa vutivi bya vundzhaku bya vadyondzi.

- Avelana na ku hlamusela mahungu ya vundzhaku lama nga nyikiwa ya xitori.
- Kombisa vadyondzi laha xitori xi humelelaka kona hi ku tirhisa mepe wa Nhlengelo.
- Vutisa: Xana u na swivutiso mayelana na xitori lexi?

3. Hlamusela qhinga ra ntwisiso.

- Vula, vhiki leri hi ta dyondza ku: Endla mikumbetelo
- Hlamusela qhinga leri eka vadyondzi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 1 na 2

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 52.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 1 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 1 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 2.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Dyondzisa ntivomarito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Makhadi ya
ntivomarito,
swifaniso,
michumu

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi nkongomelo.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 44.
 - b. Hlaya kumbe vula mfuwiso wa ririmi nakambe.
 - c. Kombisa vadyondzi nxaxamelo wa marito ya ntivomarito ya nkongomelo.
 - d. Hlamusela leswaku marito lama ya ta hi pfuna ku twisisa na ku vulavula hi nkongomelo.
 - e. Va hlayeli nxaxamelo wa marito.
2. **Tirhisa KEBV ku dyondzisa ntivomarito.**
 - a. Dyondzisa marito ya ntivomarito lama landzelaka:
 - *ku navela: Ku languta nchumu wo karhi hikuva u wu tsakela swinene.*
 - *ku pfumelelana: Xitshunxo laha munhu un'wana na un'wana a tshikakanyana leswaku vanhu havambirhi va ta pfumelelana.*
 - *ringanyeta: Ku nyika mianakanyo ya leswi munhu a nga swi endlaka.*
3. **Tirhisa tindlela ta KEBV leti faneleke eka rito rin'wana na rin'wana:**

K: Kombetela eka xifaniso kumbe nchumu wa ntiyiso
 E: Endla hi rito
 B: Byela vadyondzi nhlamuselo ya rito
 V: Vula rito endzeni kumbe eka xivulwa

Mipfumawulo: Pfluxeta mipfumawulo hinkwayo leyi nga dyondziwa eka Giredi ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Kotara ya 3
Mipfumawulo
Makhadi ya
Firizi

Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi eka khapete kumbe ehansi emahlweni ka wena.**
 - a. Byela vadyondzi ku yingisela vito ra vona.
 - b. Loko u ri karhi u vitanela mavito ya vadyondzi, va fanele ku hlaya mpfumawulo wa khadi ra Firizi leri u ri tlakuseleke ehenhla.
 - c. Vula vito ra mudyondzi un'wana. Mudyondzi loyi u fanele ku vula rito leri sungulaka hi kumbe ku tirhisa mpfumawulo.
 - d. Endla leswi hi ku hatlisa swinene. Endla swi languteka tanihi ntlangu wo tsakisa kambe lemuka vadyondzi lava tikeriwaka.
 - e. Loko mudyondzi a endla xihoxo, vula leswaku 'yingisela kahle' kutani u vula mpfumawulo.
2. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumbirhi.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 53.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivotso: Pfueta maletere hinkwawo lama nga dyondziwa eka Kotara ya 3

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivotso.**
 - a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
 - b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.
2. **Vumba mavumbelo ya maletere hinkwawo lamakulu lama dyondziweke eka Kotara ya 3.**
 - a. Tsala letere rin'wana na rin'wana lerikulu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, hlamusela ndhawu yo sungula, u kongomisa laha va faneleke ku ya kona na ndhawu yo hetelela ya letere rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku tsala letere rin'wana na rin'wana eka ntila wa buku eka tibuku ta vona ta switoloveto, va siya xivandla lexi ringanaka na rintoho exikarhi ka letere rin'wana na rin'wana.
 - d. Byela vadyondzi ku tiyisisa leswaku va nga vumba kahle letere rin'wana na rin'wana.
3. **Kambela mavumbelo ya letere lerikulu ya vadyondzi.**
 - a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u kambela ndlela leyi va vumbaka maletere hayona.
 - b. Nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Lemuka vadyondzi lava va ha tikeriwaka ku vumba maletere hi ndlela leyi nga fanela.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisela vadyondzi eka ka Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya.**
 - a. Vitana vadyondzi leswaku va tshama ehenhla ka khapete kumbe ehansi.
 - b. Tshama emahlweni ka vadyondzi na buku ya Nhlengelo.
 - c. Tiyisisa leswaku vadyondzi hinkwavo va kota ku vona buku.
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi matikhomelo lama u ma languteleke hi nkarhi wa ku Hlaya Swin'we, xk. tshama u hingakanya milenge; veka mavoko ya wena emilengeni ya wena; yingisela hi vukheta; hlamula loko u vitaniwile; tlakusa voko ra wena leswaku u vutisa xivutiso.
2. **Endla Nghingiriko wo Rhangela ku Hlaya hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vula nhlokomhaka ya xitori: *Xikipa lexintshwa xa Bohlale*
 - b. Hlamusela swikili swa mikumbetelo. Vula: Loko hi endla mikumbetelo, hi tirhisa nhlokomhaka na swifaniso ku ringeta no tirha leswaku xitori xi ta va xi vulavula hi yini.
 - c. Komba vadyondzi swifaniso leswi nga eka pheji yin'wana na yin'wana.
 - d. Vutisa: Xana u ehleketa leswaku ku humelela yini laha?
 - e. Vutisa: Xana wa ehleketa leswaku swifaniso leswi swi hlanguka njhani?

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawa, ntlawa wa 3 na 4

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 53.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 3 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhihi leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlangukaniwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 3 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 4.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Vuswikoti byo rungula xitori

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi eka vuswikoti byo hlamusela xitori.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Byela vadyondzi ku pfula Tibukukulu to Hlaya ta vona eka pheji ra 54.
2. **Lerisa vadyondzi ku langutisa xifaniso.**
 - a. Vutisa: Xana u vona yini eka xifaniso lexi?
3. **Byela vadyondzi leswaku un'wana na un'wana u fanele ku tumbuluxa xitori xo koma mayelana na xifaniso.**
4. **Byela vadyondzi ndlela yo vumba xitori xa vona. Vula:**
 - a. Nyika ximunhuhatwa xin'wana na xin'wana vito eka xitori xa wena.
 - b. Vula laha xitori xi humelalaka kona.
 - c. Xitori xa wena xi fanele xi va na manghenelo, miri na mahetelelo.
 - d. Xifaniso lexi xi kombisa ntsena xiphemu xa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa manghenelo ya xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa miri wa xitori xa wena.
 - Xifaniso xi nga ha kombisa mahetelelo ya xitori xa wena.
 - e. U nga sungula xitori xa wena hi ku vula leswaku:
 - ____ u vonile munghana wa yena...
5. **Letela vadyondzi ku hetisa nghingiriko.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku eheleketa hi xitori xa vona va miyerile.
 - b. Kutani, Letela vadyondzi ku cincana ku byela ntlawa wa vona switori swa vona. U nga ha lava ku tirhisa 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' eka leswi.
 - c. Loko vadyondzi va ri karhi va vulavula, rhendzeleka u ri karhi u yingisela.
6. **Hetisa dyondzo hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Vitana mudyondzi un'we ku avelana xitori xa yena na tlilasi kumbe u vutisa vadyondzi va kwalomu ka un'we kufika ka vambirhi swivutiso mayelana na switori swa mitlawwa ya vona.
 - Vutisa: Xana xitori xa X... a xi vulavula hi yini?
 - Vutisa: Xana i yini lexi u xi tsakeleke eka xitori xa X...?
 - b. Nyika tlilasi vuxokoxoko byin'wana byo angarhela ku antswisa switori swa vona.
Xikombiso: Hi ntolovelole, eka manghenelo ya xitori, hi vula laha xitori xi humelalaka kona, na leswaku swimunhuhatwa i va mani. Nkarhi lowu taka, ringeta ku katsa vuxokoxoko lebyi eka switori swa wena.

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wa mipfumawulo: Tiketani ta Marito

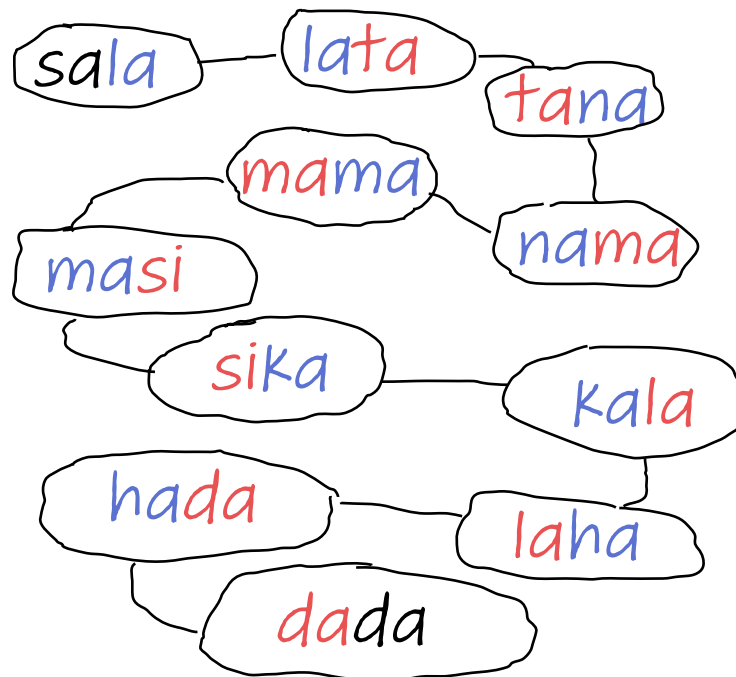
NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Phepha ra A4
ra vadyondzi

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa vadyondzi ntlango eka bodo.**
 - a. Tsala ebodweni.
 - b. Byela vadyondzi ku tlanga hi vambirhimbirhi.
 - c. Munghana wa 1 u fanele ku tirhisa mpfumawulo lowu nga eka bodo ku tsala rito.
 - d. Munghana wa 2 u fanele ku teka maletere ya 2 yo hetelela ya rito a sungula rito lerintshwa.
 - e. Vanghana va ya emahlweni va tlanga ku kondza phepha ra vona ri tala hi nxaxamelo wa marito.
3. **Nyika phere yin'wana na yin'wana phepha kutani u tsala mpfumawulo wo sungula eka bodo: s**
4. **Rhendzeleka u seketela vadyondzi tanihilaha swi lavekaka hakona.**
 - a. Endzhaku ka timinete ta 10, vitana vadyondzi leswaku va ku yingisela.
 - b. Kombela tiphere ti nga ri tingani leswaku ti hlaya marito ya tona. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito eka bodo ivi u kambela loko nketani ya vona yi vumbiwile kahle.
 - c. Hoyozela vadyondzi eka ku tinyiketela ka vona.

Lemuka: Nghingiriko lowu wa olova ku wu endla hi tipensele ta mihlovo.

5. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravunharhu.**

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 55.
- b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
- c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Kopa swivulwa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**

- a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku khwanyanisa phepha ivi hi tlhela hi ri lunghisa.
- b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisesele.

2. **Tsala swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**

- Siku leri ri sasekile.
 - A ku na loyi a saleke.
- a. Lerisa vadyondzi ku kopa swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - b. Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.

3. **Kambela vuswikoti bya vadyondzi byo kopa swivulwa.**

- a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa swivulwa hi ndlela leyi nga fanela
 - Ku vumba maletere na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta swivulwa hi nkarhi lowu nga pimiwa

Ku hlaya swin'we: Endla Ku Hlaya ko Sungula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ro Sungula.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikipa lexintshwa xa Bohlale*
 - d. Vula u ku: *Siku rin'wana hi Mugqivela, Bohlale u yile edorobeni na kokwana wa yena. Xosungula, va yile eposweni. Endzhaku ka sweswo, va yile ebangi. Eku heteleleni, kokwana u yisile Bohlale exitolo xa swiambalo kutani a n'wi byela leswaku a nga hlawula xikipa lexintshwa. Bohlale a swi rhandza swikipa leswi a swi ri na swifaniso swa tilori na tidayinaso, kambe kokwana u te e-e. A lava leswaku Bohlale a hlawula xikipa xa pinki. Bohlale na kokwana a va nga pfumelelani, kutani eku heteleleni, kokwana u xaverile Bohlale xikipa xo basa xo ka xi nga tsalatsariwangi nchumu. Bohlale a nga tsakangi, kambe endzhaku ka sweswo manana wa yena u vile na miehleketo leyinene leyi cinceke hinkwaswo....*
 - e. Vutisa: Xana u tiva swo karhi mayelana na leswi?
2. **Endla ku Hlaya ro Sungula hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi swifaniso.
 - c. Laha swi nga fanela, yima u hlamusela vadyondzi.
 - d. Komba marito lama ya nga le ka ntivomarito loko ya ri karhi ya humelela.
 - e. Emakumu ka xitori, vutisa Muhlayi wo sungula swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.
 - f. Tsundzuxa vadyondzi hi qhinga ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo
 - Vutisa vadyondzi: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?

Ku tsala: Tirhisa tindlela ta SMR na ntirho

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 61

Fureme yo
tsala:

Ndzi vona...

Ndzi tsakela
thoyi leyi
hikuva...

Ndzi tsakela
thoyi leyi ku
antswa ku
tlula...

1. Tivisa nkongomelo wa SMR.

- Vula, vhiki leri hi ta kongomisa eka: Ku tirhisa maendli (marito ya xiendlo) eka nkarhi wa sweswi ku tsala hi nchumu lowu humelelaka namuntlha.
- Tsala xivulwa ehenhla ka bodo: Ndzi xava tithoyi.
- Kombisa tindlela ta SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi swa endleka namuntlha.

2. Tivisa ntirho wo tsala.

- Vula u ku: Vhiki leri hi ta: Dirowa xifaniso na ku tsala swivulwa swinharhu.
- Vula u ku: Hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku hlawula thoyi
- Vula u ku: Ndzi vona... exitolo xa tithoyi. Yeleyo i thoyi leyi ndzi lavaka ku yi xava!

3. Vumba ntirho lowu nga ebodweni.

- Dirowa xifaniso xa xihatla lexi kombisaka: Wena hi wexe, u khomile thoyi.
- Kombisa vadyondzi ndlela yo hetisa fureme yo tsala.
- Kombisa tindlela ta SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi swa endleka namuntlha.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 5 na 6

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 55.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 5 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 5 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 6.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tlanga ntlango wa mipfumawulo: Tiketani ta Marito

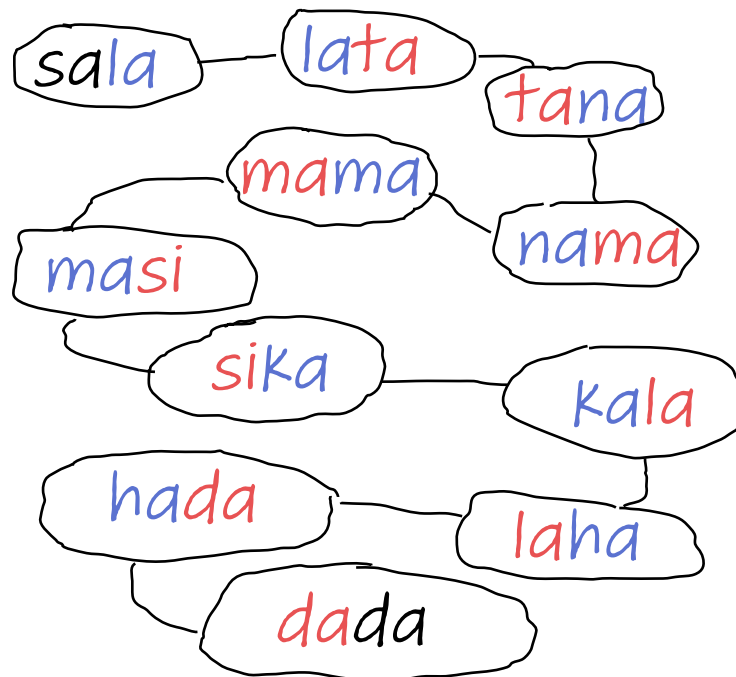
NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Phepha ra A4
ra vadyondzi

1. **Tshamisisa vadyondzi leswaku va ku yingisela.**
2. **Kombisa vadyondzi ntlango eka bodo.**
 - a. Tsala ebodweni.
 - b. Byela vadyondzi ku tlanga hi vambirhimbirhi.
 - c. Munghana wa 1 u fanele ku tirhisa mpfumawulo lowu nga eka bodo ku tsala rito.
 - d. Munghana wa 2 u fanele ku teka maletere ya 2 yo hetelela ya rito a sungula rito lerintshwa.
 - e. Vanghana va ya emahlweni va tlanga ku kondza phepha ra vona ri tala hi nxaxamelo wa marito.
3. **Nyika phere yin'wana na yin'wana phepha kutani u tsala mpfumawulo wo sungula eka bodo: s**
4. **Rhendzeleka u seketela vadyondzi tanihilaha swi lavekaka hakona.**
 - a. Endzhaku ka timinete ta 10, vitana vadyondzi leswaku va ku yingisela.
 - b. Kombela tiphere ti nga ri tingani leswaku ti hlaya marito ya tona. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito eka bodo ivi u kambela loko nketani ya vona yi vumbiwile kahle.
 - c. Hoyozela vadyondzi eka ku tinyiketela ka vona.

Lemuka: Nghingiriko lowu wa olova ku wu endla hi tipensele ta mihlovo.

5. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravumune.**

- a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 56.
- b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba ngingiriko wun'wana na wun'wana.
- c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ntivontsalo: Kopa swivulwa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Buku yo
Kambela

1. **Lulamisa vadyondzi eka ntivontsalo.**

- a. Vula u ku: A hi tiololeni tintiho ta hina hi ku endla onge hi tlanga piyano.
- b. Langutisa na ku antswisa xiyimo xa vadyondzi na ku khoma penisele.

2. **Tsala swivulwa leswi landzelaka eka bodo:**

- Hi ta siya vana.
 - Saka ri tika ri ri na mavele.
- a. Lerisa vadyondzi ku kopa swivulwa eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - b. Va fanele va kopa hi ndlela yo basa na hi ndlela leyi nga fanela hilaha swi kotekaka hakona.

3. **Kambela vuswikoti bya vadyondzi byo kopa swivulwa.**

- a. Loko vadyondzi va ri karhi va tsala, rhendzeleka u lemuka vadyondzi lava tikeriwaka:
 - Ku kopa swivulwa hi ndlela leyi nga fanela
 - Ku vumba maletere na marito hi ndlela leyi nga fanela na hi ndlela yo basa
 - Ku heta swivulwa hi nkarhi lowu nga pimiwa

Ku hlaya swin'we: Endla ku Hlaya ka Vumbirhi

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya ka Vumbirhi.**
 - a. Tshamisa vadyondzi eka khapeti.
 - b. Va tsundzuxe hi matikhomelo lama languteriweke.
 - c. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikipa lexintshwa xa Bohlale*
 - d. Tsundzuxa vadyondzi hi qhingana ra ntwisiso.
 - Vula, vhiki leri hi dyondza hi ku: Endla mikumbetelo
 - Vula, tsundzuka, hi burisanile hi leswi tolo, loko ndzi ku vutisa: Xana hi swihi leswi fambelanaka na xitori leswi hi nga swi ringanyetaka kunene mayelana na leswi mutsari a nga hi byelangiki swona? Xana u nga ringanyeta yini hi mavonelo kumbe mitlhaveko ya ximunhuhatwa?
2. **Endla ku Hlaya ka Vumbirhi hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Hlaya pheji rin'wana na rin'wana ra xitori hi rito leri tlakukeke, hi ku khuluka na hi ndlela leyi twalaka.
 - b. Komba vadyondzi xifaniso.
 - c. Tirhisa swikombiso leswi nga eka pheji ra manghenelo ku vumba qhingana ra ntwisiso.
 - d. Emakumu ka xitori, vutisa muhlayi wa 2 swivutiso hi ndlela leyi landzelaka:
 - Kongomisa swivutiso swa 1 na 2 eka vadyondzi hi un'weun'we.
 - Kongomisa xivutiso xa 3 eka tlilasi hinkwayo. Kombela vadyondzi ku burisana hi xivutiso na mutirhisani.
 - Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana tinhlamulo ta vona.

Ku tsala: Pulana na ku tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 61

Fureme yo
tsala:

Ndzi vona...

Ndzi tsakela
thoyi leyi
hikuva...

Ndzi tsakela
thoyi leyi ku
antswa ku
tlula...

1. **Tivisa ntirho wo tsala nakambe.**
 - a. Vula u ku: Tsundzuka leswaku vhiki leri hi ta dirowa na ku tsala hi: Ku hlawula thoyi
2. **Letela vadyondzi ku ehleketa hi matsalelo ya vona.**
 - a. Vula: Pfala matihlo ya wena u ehleketa hi ndlela leyi u nga ta hlamula fureme yo tsala hayona.
 - b. Vula: Avelana miehleketo ya wena na mutirhisani.
 - c. Endla mepe wa miehleketo na ku tsala marito lama pfunaka ebodweni, xk. xipopana xa bere, xipopana, sekwa, phazili, xitimela, swibokisana, dayinaso, yindlu ya swipopana
3. **Letela vadyondzi ku pfula pheji leri nga fanela eka tibuku ta vona ta ntirho ta DBE.**
 - a. Vula: Sweswi dirowa u tlhela u tsala ehansi miehleketo ya wena.
 - b. Tsundzuxa vadyondzi hi tindlela ta SMR: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi swa endleka namuntlha.
4. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Kombela vadyondzi leswaku va ku byela hi miehleketo ya vona.
 - b. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku sungula ntirho wo tsala.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 7 na 8

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switoloveto na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 56.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 7 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 7 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 8.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Bulani hi xitori xa ku Hlaya Swin'we

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Rimba ra
mbula-
vurisano:

Xitori lexi a xi
vulavula hi...

Ndzi tsakerile
ximunhu-
hatwa...
hikuva...

Ndzi
dyondzile ku...

1. **Lulamisa vadyondzi eka mbulavurisano wa ntlawa.**
 - a. Lulamisa vadyondzi hi mitlawwa ya mune.
 - b. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
 - c. Vula: U nga vulavula ntsena loko u khomile 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye'.
2. **Langutisa swivutiso swa mbulavurisano.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi xitori xa ku hlaya swin'we xa vhiki.
 - b. Tsala rimba ra mbulavurisano ebodweni.
 - c. Hlaya na ku hlamusela xivutiso xin'wana na xin'wana (marito ya ku sungula xivulwa).
 - d. Byela vadyondzi leswaku xirho xin'wana na xin'wana xa ntlawa xi fanele ku va na nkarhi wo hlamula xivutiso xin'wana na xin'wana.
 - e. Hlohlotela vadyondzi ku ehleketa hi tinhlamulo to hambanahambana.
3. **Letela vadyondzi ku sungula mbhurusano wa vona.**
 - a. Letela vadyondzi lava khomeke 'ximhandzana xa ku vulavula kumbe ribye' ku sungula.
 - b. Rhendzeleka na ku nyika nseketelo loko swi laveka.
 - c. Eka timinete ti nga ri tingani to hetelela, vitana ntlawa leswaku wu avelana tinhlamulo ta vona.
4. **Ku lulamisa mudyondzi**
 - a. Hlawula vadyondzi va kwalomu ka vanharhu kumbe mune ku endla andlalo wa nomu hi Musumbhuluko.
 - b. Byela vadyondzi lava leswaku va fanele ku lulamisa yini swa Musumbhuluko. (Languta dyondzo ya Xivumbeko xa ririmi ya Musumbhuluko)

Mipfumawulo: Mbitanelo

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Tshamisisa vadyondzi na tibuku ta vona ta switoloveto, switsalo na tirhula.**
 - a. Byela vadyondzi ku tsala nhlokomhaka, 'Mbitanelo' na ku tsala tinomboro ta 1-6 eka mitila ya buku.
 - b. Vitana marito ya tsevu lama landzelaka leswaku vadyondzi va ma tsala ekusuhi na tinomboro ta 1-6: *suma, seke, sala, xisasi, sola, sila*
2. **Byela vadyondzi ku tirhisa khirayoni ku lulamisa mitirho ya vona vinyi.**
 - a. Tsala marito ya tsevu eka bodo.
 - b. Loko u ri karhi u tsala, twarisa rito rin'wana na rin'wana.
 - c. Byela vadyondzi ku khwatihata swihoxo swa vona hi khirayoni.
 - d. Byela vadyondzi ku tsala marito nakambe hi ndlela leyi nga fanela.
3. **Lemuka ku tikeriwa na nhluvuko loku vadyondzi va nga na kona.**
4. **Kombisa vadyondzi hi migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya Ravuntlhanu.**
 - a. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 57.
 - b. Vita vadyondzi hi un'weun'we ku ku pfuna ku vumba nghingiriko wun'wana na wun'wana.
 - c. Vumba ndlela yo hetisisa migingiriko yihi na yihi leyi tsariweke eka bodo.

Lemuka: Byela vadyondzi leswaku va ta endla migingiriko leyi na mutirhisani hi nkarhi wa ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.

Ku hlaya swin'we: Endla Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Nhlengelo wa
Switori, pheji
ra 93

1. **Lulamisa vadyondzi Nghingiriko wa le Ndzhaku ko Hlaya.**
 - a. Tsundzuxa vadyondzi hi nhlokomhaka ya xitori: *Xikipa lexintshwa xa Bohla*
 - b. Hlamusela ntirho. Vula: Namuntlha hi ta dirowa na ku lebula xiphemu lexi hi xi tsakelaka xa xitori.
2. **Vumba ntirho hi ndlela leyi landzelaka:**
 - a. Pfala matihlo ya wena u endla ongeti wa ehleketa.
 - b. Pfula matihlo ya wena u vula u ku: Xiphemu lexi ndzi xi tsakelaka ngopfu eka xitori a ku ri loko...
 - c. Ringeta hi matimba ku ka u nga hlawuli xiphemu lexi nga erivaleni swinene xa xitori eka xikombiso xa wena.
 - d. Dirowa xifaniso hi xihatla ebodweni. Loko u ri karhi u dirowa, hlamusela leswi u swi dirowaka.
 - e. Engetela tilebulu ta 1 kufika ka 2.
3. **Letela vadyondzi ku hetisa ntirho.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfala matihlo ya vona kutani va ehleketa hi xiphemu lexi va xi tsakelaka xa xitori.
 - b. Vula u ku: Ehleketa hi mavonelo ya wena, u nga kopeli xikombiso xa mina.
 - c. Endzhaku ka sweswo, byela vadyondzi leswaku va pfula matihlo ya vona kutani va kanerisana hi tinhlamulo ta vona na mutirhisani wa vona.
 - d. Kutani, lerisa vadyondzi ku dirowa xiphemu xexo xa xitori eka tibuku ta vona ta switoloveto.
 - e. Pfuna vadyondzi ku engetela tilebulu ta 1 kufika ka 2 eka leswi va swi diroweke.
4. **Pfumelela vadyondzi ku avelana ntirho wa vona.**
 - a. Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku kombisa ntirho wa vona eka mutirhisani wa vona.
 - b. Vitana mudyondzi ku avelana ntirho wa yena na tlilasi.

Ku tsala: Tsala na ku hlela

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Buku ya
Ntirho ya
DBE 2, pheji
ra 61

Fureme yo
tsala:

Ndzi vona...

Ndzi tsakela
thoyi leyi
hikuva...

Ndzi tsakela
thoyi leyi ku
antswa ku
tlula...

1. **Tsundzuxa vadyondzi hi ntirho wo tsala na swilaveko.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta hetisa ntirho wa hina wa ku tsala.
2. **Tivisa ku hambanahambana.**
 - a. Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi lava tikeriwaka.
 - b. Nyika vadyondzi lava kulaka emiehleketweni xitsundzuxo xo engetela: Engetela xivulwa xin'wana eka leswi u swi tsalaka.
3. **Letela vadyondzi ku hlaya na ku hlela leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vula: Sweswi i nkarhi wo hlaya na ku hlela leswi u nga swi tsala.
 - b. Vula, tsundzuka ku kambela leswaku: Riendli, kumbe rito ra xiendlo, ri kombisa leswaku swo karhi swa endleka namuntlha.
4. **Loko nkarhi wu pfumela, kombela vadyondzi ku avelana leswi va nga swi tsala.**
 - a. Vadyondzi va nga avelana leswi va nga swi tsala na mutirhisani.
 - b. Vadyondzi va nga ri vangani va nga avelana leswi va nga swi tsala na tlilasi.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Tirha na mitlawwa, ntlawa wa 9 na 10

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

1. **Lulamisa vadyondzi ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Tiyisisa leswaku vadyondzi va tiva ntlawa wa vona wa ku hlaya.
 - b. Tshamisa vadyondzi hi vambirhimbirhi na Tibukukulu to Hlaya ta vona, tibuku ta switolovento na tipenisele.
 - c. Letela vadyondzi ku pfula Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya vona eka pheji ra 57.
2. **Langutisa migingiriko ya Bukukulu yo Hlaya ya Nseketelo ya siku na vadyondzi.**
Tsundzuxa vadyondzi leswi va faneleke ku swi endla ku hetisisa nghingiriko wun'wana na wun'wana.
3. **Vitana Ntlawa wa 9 eka ku Hlaya hi Ntlawa loku Leteriweke.**
 - a. Lulamisa ntlawa na Tibukukulu to Hlaya ta vona.
 - b. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hlaya mipfumawulo ya tefoniki.
 - c. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku hetisa migingiriko ya ku dikhoda.
 - d. Vitana mudyondzi un'wana na un'wana ku hlaya marito kumbe ndzimana ya vhiki leri nga hundza.
 - e. Endla xitsundzuxo xa vadyondzi lava lavaka nseketelo.
 - f. Endla xitsundzuxo xa mipfumawulo leyi lavaka ku hlanganisiwa.
 - g. Rhumela Ntlawa wa 9 ku ya tshama eka madesika ya vona kutani u vitana Ntlawa wa 10.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfuxeta marito ya ntivomarito lama va madyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 5 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 5 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 5 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalol: Letela ndlela yo kandziyisa tsalwa ra wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Xikombiso xa
mudyondzisi:
Ntirho wa ku
tsala kusuka

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Loko tlilasi yi nga si sungula, lulamisa bodo ya dyondzo leyi.**
 - a. Hlawula wun'wana wa mitirho yo tsala eka kotara. Dirowa u tlhela u tsala xikombiso xa wena xa ntirho eka bodo.
 - b. Katsa xihoxo eka SMR kusuka eka rito, ku fana na: Letere ro sungula ra xivulwa a hi letere lerikulu.
2. **Tivisa vukandziyisi eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Vhiki leri hi ta kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra hina ku suka eka kotara.
 - b. Vula: Loko hi kandziyisa tsalwa ra hina, hi ri lunghisela ku ri avela na vanhu van'wana. Hi hlawula ntirho wa hina lowunene ngopfu, hi wu endla wu hleleka ni ku twisiseka, naswona hi wu avela ni van'wana leswaku va wu hlaya ni ku ku tiphina hi wona.
 - c. Kombisa nkunguhato wa wena eka bodo. Hlamusela leswaku lowu i ntirho wo tsala lowu u wu hlawuleke ku wu kandziyisa.
3. **Kombisa swiletelo swa ku kandziyisa eka bodo.**
 - a. Dirowa nakambe u tsala tsalwa ra wena ebodweni. Endla leswi hi ndlela leyi hlelekeke naswona u katsa ni vuxokoxoko lebyi engetelekeke.
 - b. Hlaya tsalwa leri humaka eka nkunguhato wa wena hi rito leri tlakukeke.
 - c. Kombisa xihoxo lexi u xi endleke eka SMR. Vula: Ndzi endlile xihoxo. Letere ro sungula ra xivulwa a hi letere lerikulu. Ndzi nga lulamisa leswi loko ndzi kandziyisa.
 - d. Tsala xivulwa hi vuntshwa hi ndlela leyi hlelekeke.
 - e. Kombisa SMR leyi lulamisiweke: Letere ro sungula ra xivulwa i letere lerikulu.

Ku hlaya swin'we: Letela ndlela yo kandziyisa tsalwa ra wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Xikombiso xa
mudyondzisi:
Ntirho wa ku
tsala kusuka

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawwa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfuxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 6 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 6 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonime ta 6 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalol: Vadyondzi va anakanyisisa no hlawula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Loko tlilasi yi nga si sungula, lunghiselela tsalwa leri kandziyisiweke eka phepha lerintshwa.**
 - a. Kopunula dirowini ya wena leyi kandziyisiweke na ku tsala eka phepha lerintshwa ku komba vadyondzi.
 - b. Tiyiseka leswaku u hlayisa tsalwa ra wena leri kandziyisiweke leswaku ri ta tirhisiwa eka dyondzo leyi nyikiwaka ya mbulavulo.
2. **Lerisa vadyondzi ku anakanyisisa hi matsalelo ya vona kusuka eka kotara.**
 - a. Nyika vadyondzi nkarhi wo hlaya hi matsalwa ya vona kusuka eka kotara.
 - b. Vutisa: Hi wihi ntirho wo tsala lowu u wu tsakelaka ku suka eka kotara leyi?
 - c. Vitana vadyondzi va nga ri vangani ku avelana ntirho wa vona wo tsala lowu va wu tsakelaka ku suka eka kotara.
3. **Lerisa vadyondzi ku hlawula xiphemu xa tsalwa leri va nga ta ri kandziyisa.**
 - a. Vutisa: Hi rihi tsalwa leri u nga ta ri kandziyisa no ri ava eka kotara leyi?
 - b. Nyika vadyondzi nkarhi wo hlawula leswaku hi wihi ntirho wo tsala lowu va nga ta wu kandziyisa.
 - c. Lerisa vadyondzi ku byela mutirhisani leswaku i ntirho wihi wo tsala lowu va nga ta wu kandziyisa.
4. **Lerisa vadyondzi ku kandziyisa eka phepha leri baseke, leswaku ntirho wa vona wu ta kombisiwa.**
 - a. Vula: Loko hi kandziyisa, a hi tsali etibukwini ta hina tanihi ntolovelolo. Hi tsala eka phepha leri baseke, leswaku ntirho wa hina wu ta aviwa hi ku olova.
 - b. Kombisa vadyondzi xikombiso xa wena xa ntirho lowu kandziyisiweke eka phepha leri baseke.
 - c. Nyika maphepha lama baseke leswaku ma kandziyisiwa.
5. **Lerisa vadyondzi ku sungula ku kandziyisa.**
 - a. Vula: Sweswi sungula ku kandziyisa ntirho wa wena. Tsundzuka ku yi endla yi hlelekile naswona yi va erivaleni, leswaku yi lunghekela ku aviwa ni van'wana.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va anakanyisisa no hlawula

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambebelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawe ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfluxeta marito ya ntivomarito lama va madyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanerile ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 7 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 7 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 7 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotso: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona.**
 - a. Vula: Namuntlha hi ta heta ku kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra hina.
 - b. Vula: Loko hi kandziyisa tsalwa ra hina, hi ri lunghisela ku ri avela na vanhu van'wana. Hi hlawula ntirho wa hina lowunene ngopfu, hi wu endla wu hleleka ni ku twisiseka, naswona hi wu avela ni van'wana leswaku va wu hlaya ni ku ku tiphina hi wona.
2. **Lerisa vadyondzi ku ya emahlweni va kandziyisa.**
 - a. Vula: Sweswi yana emahlweni u kandziyisa ntirho wa wena wa ku sukela tolo. Tsundzuka ku yi endla yi hleleka naswona yi twisiseka, leswaku yi lulamela ku avelana ni van'wana.
3. **Rhendzeleka etlilasini u pfuna vadyondzi hi un'weun'we.**
 - a. Pfuna vadyondzi lava tikeriwaka ku hlawula no kandziyisa xiphemu xa tsalwa ra vona.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi
Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku tsala: Vadyondzi va kandziyisa tsalwa ra vona

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Tibuku to
Tsalela ta
Vadyondzi

Maphepha
ya A4 lama
olovaka ku
ma susa

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku yisa emahlweni dyondzo ya nkarhi lowu nga hundza.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawe ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 8 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambu ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 8 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 8 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ntivotontsalo: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Tivisa ku nyikela mbulavulo eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Vhiki leri hi ta humesa tsalwa ra hina leri kandziyisiweke.
 - b. Vula: Loko hi nyikela tsalwa ra hina, hi avelana na van'wana. Hi hlamusela leswi hi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra hina. Hi vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku van'wana va swi twa.
 - c. Vula: Loko hi heta ku vulavula, hi nga fambafamba etlilasini hi ya komba van'wana leswi hi nga dirowa.
 - d. Vula: Loko van'wana va ri karhi va nyikela mbulavulo, hi yingisela hi vukheta. Minkarhi hinkwayo hi kombisa musa ni ku ba mavoko loko va hetile.
2. **Letela ku nyika mbulavulo eka tlilasini.**
 - a. Khoma nkunguhato wa wena lowu kandziyisiweke leswaku un'wana ni un'wana a ri vona.
 - b. Hi ku hatlisa hlamusela leswi u nga dirowa ivi u hlaya tsalwa ra wena. Letela ku vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku un'wana ni un'wana a ta swi twa.
 - c. Lerisa vadyondzi leswaku va ku bela mavoko loko u heta.
3. **Fambafamba etlilasini u komba un'wana ni un'wana xifaniso xa wena.**
4. **Lerisa vadyondzi ku tilulamisela ku nyikela mbulavulo.**
 - a. Vula: Ehleketa hi xivulwa xo hlamusela ku dirowa ka wena kutani u titoloveta ku hlaya tsalwa ra wena.
5. **Nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku ehleketa no hlaya.**
6. **Lerisa vadyondzi ku nyikela mbulavulo eka mutirhisani.**
 - a. Lerisa vadyondzi ku hlamusela leswi va nga swidirowa na ku hlayela mutirhisani tsalwa ra vona.

Ku hlaya swin'we: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku ya emahlweni ka dyondzo leyi hundzeke.

Ku tsala: Letela ndlela yo nyika mbulavulo wa xitsariwa xa wena

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

Ku ya emahlweni ka dyondzo leyi hundzeke.

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Endla kumbe Dirowa

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Choko na
bodo yo
tirhiseriwa
choko

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku u ta pfuxeta marito ya ntivomarito lama va ma dyondzeke eka kotara leyi.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga ntlango wa 'Endla kumbe Dirowa'.
 - b. Ndzi ta hlawula mudyondzi leswaku a 'tlanga'.
 - c. Mudyondzi u ta emahlweni ka tlilasi kutani ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
 - d. Kutani mudyondzi u fanele ku endla rito KUMBE a dirowa xifaniso xa rito eka bodo.
 - e. Kutani tlilasi hinkwayo yi fanele ku yimisa mavoko leswaku yi vhumba rito.
 - f. Munhu loyi a nga le ku 'tlangeni' hi yena a vitanaka vadyondzi leswaku va hlamula.
 - g. Munhu loyi a hlamulaka swona ku ta va yena a nga ta landzela ku tlanga. U ta emahlweni ndzi n'wi hlevela rito endleveni ya yena.
4. **Vitana mudyondzi wo sungula ku ta tlanga na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Tsala matsalwa lama hlayekaka

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. Tsala 10 wa tefonimi leti vadyondzi va ti dyondzeke kumbe ku ti pfuxeta eka bodo yo tirhiseriwa choko.
2. Hlamusela vadyondzi leswaku va ta tlanga ntlango wa mipfumawulo hi xikongomelo xa ku titsakisa.
3. Hlamusela leswaku va ta tsala marito, swivulwa kumbe hambi ku ri xitori hi ku tirhisa NTSENA mipfumawulo yoleyo.
4. Endla xivulwa xin'we xo koma tanihi xikombiso ivi u xi tsala eka bodo (Kumbe tsala marito loko xivulwa xi nga koteki.)
5. Kombela vadyondzi ku kambela loko marito kumbe xivulwa xa wena xi lulamile:
 - a. Xana xi sungula hi letere lerikulu?
 - b. Xana xi helela hi hiko, mfungho wa xivutiso kumbe mfungho wo hlamala?
 - c. Xana u tirhisile ntsena tefonimi ta 10 eka bodo?
6. Endzhaku ka sweswo, nyika vadyondzi timinete ti nga ri tingani ku tsala marito ya vona kumbe xivulwa/swivulwa.
7. Byela vadyondzi ku cincana tibuku na ku kambela ntirho wa un'wana na un'wana.
8. Vitana vadyondzi lava nga na marito kumbe swivulwa swo ka swi nga hoxekangi leswaku va hlaya ntirho wa vona hi rito leri tlakukeke.
9. Loko va ri karhi va hlaya, tsala marito kumbe swivulwa eka bodo.
10. Kambela ntirho hi ku vuyelela ku vona loko va tirhisile tefonimi ta 10 ntsena.
11. Themendhela vadyondzi hinkwavo eka ku tinyiketela ka vona.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va nyika mbulavulo wa xitsariwa xa vona

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Ku tlhela u tivisa ku nyikela mbulavulo eka vadyondzi.**
 - a. Vula: Tsundzukani leswaku vhiki leri hi ta nyikela mbulavulo hi tsalwa ra hina leri kandziyisiweke.
 - b. Vula: Loko hi nyikela tsalwa ra hina, hi avelana na van'wana. Hi hlamusela leswi hi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra hina. Hi vulavula hi rito leri tlakukeke ni hi ndlela leyi twalaka leswaku van'wana va swi twa.
 - c. Vula: Loko hi heta ku vulavula, hi nga fambafamba etlilasini hi ya komba van'wana leswi hi nga dirowa.
2. **Vula: Loko van'wana va ri karhi va nyikela mbulavulo, hi yingisela hi vukheta. Minkarhi hinkwayo hi kombisa musa ni ku ba mavoko loko va hetile.**
3. **Vitana vadyondzi ku nyikela mbulavulo eka tlilasi.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
 - d. Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:

Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo

Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku tlakusa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku tlakusa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku tlakusa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku tlakusa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzimudyondzi un'wana na un'wanaun'wana na un'wana1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka.

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku tlakusa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku tlakusa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivotso: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambebelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambebelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawe ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hluvukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawa ya 2–4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawa leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawa yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlaya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ntivontsalo: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta
20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1–2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

Ku yingisela na ku vulavula: Tlanga mitlango ya ntivomarito: Riviti kumbe riendli?

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku hava
switirhisiwa
leswi
lavekaka.

1. **Endla nxaxamelo wa marito hinkwawo ya ntivomarito kusuka eka Kotara ya 3 lama nga maendli kumbe maviti.**
2. **Byela vadyondzi leswaku maviti i marito ya ku thya kasi maendli i xiendlo kumbe marito yo endla.**
3. **Nyika vadyondzi swiletelo leswi landzelaka:**
 - a. Hi ta tlanga 'riviti kumbe riendli'.
 - b. Ndzi ta vula rito.
 - c. Loko ku ri riviti, u fanele ku tlakusa rintihlo rin'we.
 - d. Loko ku ri riendli, u fanele ku tlakusa tintihlo timbirhi (2).
 - e. Kutani, mi ta tirha hi vambirhimbirhi ku endla xivulwa hi rito, sweswo swi kombisa leswi ri vulaka swona.
 - f. Ndzi ta vitana tiphire to hambanahambana ku vula swivulwa swa tona.
4. **Vula rito ro sungula na ku sungula ntlango.**

Mipfumawulo: Vumba na ku kombisa marito

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Vumba,
pulasitini,
swipfalo swa
bodhlela,
wulu, pasta,
sweswo-
sweswo.

1. Famba eka ndhawu leyi pfulekeke.
2. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo tirhela yi nga kona.
3. Komba vadyondzi laha ndhawu ya vona yo kombisa yi nga kona.
4. Avanyisa vadyondzi hi mitlawu ya 2-4.
5. Nyika ntlawa wun'wana na wun'wana switirhisiwa leswi nga kona.
6. Byela ntlawa wun'wana na wun'wana ku ehleketa hi rito leri va nga ri tsalaka.
7. Endzhaku ka sweswo, byela mitlawu leswaku yi vumba rito rolero kusuka eka switirhisiwa.
8. Loko mitlawu yi vumbile rito ra yona, yi fanele ku ri kombisa eka ndhawu yo kombisa.
9. Pfumelela vadyondzi ku fambafamba va hlanya marito ya munhu un'wana na un'wana.
10. Khensa vadyondzi u va byela leswaku va basisa.

Ku hlaya swin'we: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika mudyondzi un'wana na un'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi a nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra yena.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku tsala: Vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala

NKARHI:
Timinete ta 20

SWITI-
RHISIWA:
Ku tsala ka
vadyondzi
loku kandzi-
yisiweke

Tirhisa nkarhi lowu eka ku vadyondzi va ya emahlweni va andlala leswi va nga swi tsala.

1. **Yana emahlweni u vitana vadyondzi ku ta nyika andlalo etlilasini.**
 - a. Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta emahlweni ka tlilasi ku nyikela mbulavulo.
 - b. Nyika xichudeni xin'wana na xin'wana 1-2 wa timinete ku hlamusela leswi xi nga dirowa na ku hlaya tsalwa ra xona.
 - c. Loko se va hetile, va fanele va fambafamba va kombisa leswi va nga dirowa.
2. **Loko vadyondzi va ri karhi va nyikela mbulavulo, tiyisisa leswaku tlilasi yi yingisela hi vukheta. Va tsundzuxe ku ba mavoko eka mudyondzi un'wana na un'wana loyi a nyikelaka mbulavulo.**
3. **Kombisa ntirho hinkwawo lowu kandziyisiweke wa vadyondzi eka buku ya tlilasi kumbe eka bodo ya switiviso.**

Ku hlaya hi ntlawa loku leteriweke: Fambisa Makambelelo ya Nkhuluko wo Hlaya hi Nomo

NKARHI:
Timinete ta
30

SWITI-
RHISIWA:
Bukukulu
yo Hlaya ya
Nseketelo
Buku yo
Kambela

1. **Tshamisisa vadyondzi na Tibukukulu to Hlaya ta vona.**
 - a. Byela vadyondzi ku pfula tibukukulu to hlaya ta vona eka pheji ro sungula.
 - b. Byela vadyondzi ku tirha na munghana wa vona.
 - c. Byela vadyondzi ku kambela loko va kota ku hlaya mipfumawulo hinkwayo.
 - d. Byela vadyondzi leswaku va cincana ku hlaya marito na matsalwa hinkwawo nakambe.
2. **Vitana vadyondzi hi un'weun'we ku ta endla swikambelwana swa NHN.**
 - a. Tirhisa swikambelwana swa NHN swa Kotara ya 3 leswi nyikiweke eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - b. Landzelela swiletelo swa ku kambela swa NHN eka Xibukwana xa Makambelelo.
 - c. Rekhoda mivuyelo ya mudyondzi un'wana na un'wana.
 - d. Tirhisa mivuyelo leyi ku pfuxeta mitlawa ya wena yo hlaya ya vuswikoti lebyi fanaka.
 - e. Nakambe tirhisa mivuyelo leyi ku lemuka timhaka leti nga ta lulamisiwa eka kotara leyi landzelaka.

Makumu ka siku: Hlaya hi rito leri tlakukeke

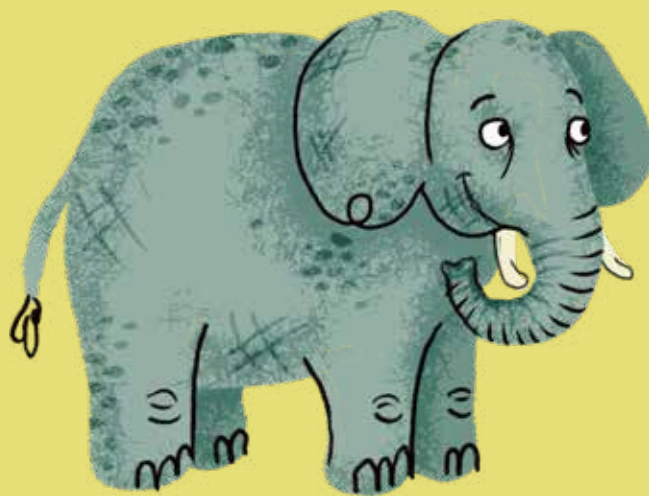

NKARHI:
Timinete ta 15

SWITI-
RHISIWA:
Switirhisiwa
swa
mudyondzisi
hi yexe

- Tirhisa switirhisiwa swa wena: Tibuku Letikulu, Tubuku ta Nhlengelo na Tibuku ta Switori hinkwaswo swi ringanerile.
- Tirhisa nkarhi lowu ku modela ku hlaya loku khulukaka, na ku hlaya ka ku komba matitwelo.
- Ntirho lowu wu pfuna vadyondzi ku hlukisa rirhandzu ra switori na ku hlaya.
- Swi tlhela swi vumba ntivomarito wa vona, vutivi bya le ndzhaku na ku tsundzuka loku tirhaka. Leswi hinkwaswo i vuswikoti bya nkoka bya ntwisiso.

NHLRP | National Home Language Reading Programme “